

KONYA

İÇİNDEKİLER

Selçukiler (İbnibibiden) H. FEHMİ TURGAL

Konyada eski medreseler ve medreseliler

ABDÜLKADİR ERDOĞAN

Madencilik menşei ve Türkler NACİ FİKRET BAŞTAĞ

Halkevleri dergisi

38

Halkevi tarafından aydabir çıkarılır

Akşehirde : Taş medrese minaresi

KONYA

HALKEVİ TARAFINDAN AYDA BİR ÇIKARILIR

SULTAN ALÂETTİN KEYKUBAT DEVİRİNDE KÂHTANIN ZABTI

Muhbirler saltanat makamına haber verdilerki: Amid sahibi Melik Mesut; son derece cehalet ve gabavetinden dolayı boynundan itaat çenberini çıkararak sultana karşı olan kulluğundan yüz çevirmiş, Melik Kâmil tarafına meyil eylemiş ve onun namına hutbe okutmuş ve sikke kestirmiştir. Sultan bundan dolayı gazaba gelerek memleket asker kumandanlarına derhal askerlerini donatarak mümkün olan çabuklukla Malatya mahrusasına gidip toplanmalarını orada neticeye intizar eylemelerini buyurdu. Pek az bir zaman içinde büyük ümerasından olup malinin çokluğuyla, adamlarının bolluğuyla ve kahraman evlatlarla meş'ur ve deli ayaz deye maruf Kunt İstabl Esedüttin ve aynı şöhrat ve kudreti haiz çaşniğir Emir Mübarizettin çavlı maiyetleriyle askerlerle Ma'atyaya ulaştıklarını saltanat derkâhına arzey-

lediler. Bunun üzerine ferman olunduki:

Emir Mübarizettin Çavlı Amitlinin memalikinden olan Kâhtaya gidecek ve az zaman içinde zabt ve teshir eyleyecek, aynı zamanda Kunt İstabl Emir Esedüttin de büyük ordusile Amitlinin hükmü altında bulunan Çimişkezege ve (کر مرک) e (1) gidecek ve oranın mühimmatını hattırdan çıkarmayacak.

Emir Mübarizettin Çavlı askerlerle ve muhasara levazım ve aletleriyle Kâhtayavardı. Kal'a kapısına tam karşısına bir mağrib mancınığını tesbit eyledi. İki mancınıkda kal'anın sağ ve sol taraflarına tabiye ettirdi. Amitli, bu vaziyetten haber alınca Melik Eşrefe bir çok hediyeler yola çıkardı, elçinin ağzından feryatlar kopardı. Sultan tarafından dağlar gibi or-

(1) Bu kelime Ayasofye yazmasında aynı ile böyle yazıldığı (کر مرک)

dular geldi. Kal'a o kadar müşkil bir haldedir ki bir hamlede elden gitmesi muhakkaktır. Bir hafta zarfında yer gök askerle dolduruldu. Benim dünyada dandığım ancak bu iki kal'adır. Kal'alar memleketlerin kapısıdır. Feryada erişmek murad ediyorsa nız emir buyurunuz ki tam zamanıdır dedi.

Melik Eşref Amitlinin aczini tasvir eden mektubu okuyunca heman Kürt melikülümerası olan İzzettin ibni Bedrin Arap ve Kürt kabilelerinden on bin süvari toplayarak Kâhta tarafına sultanın ordusuna doğru yönelmesini emretti. İbni Bedir derhal yola çıktı. Yaklaştıkları sırada Emir Mübarizettin; Şamlıların muharebe ve müdafaa için çemrendiklerini öğrendi. Bir kısım ümerasını askerleriyle mancınıkların başında bırakıp kendisi kalan asker ve ümera ile gelenlerin yolu üzerine yürüdü. beklemeye başladı. İki ordu birbirile buluştuğu sırada ayrıca Amit tarafından altı bin süvari daha bunlara iltihak etti. Araplar bulutlar gibi gürleyor, arslanın aklını kaçırarak bir hal arz ediyordu. Ancak şan arayan bir orduya saldırıyorlar, beyhude laf ve gü-

zaf ediyorlardı. Emir Mübarizettin bu atıp tutmaları duyunca güldü. Yüzünü ordu büyüklerine çevirerek bil mukabele şunları söyledi. Ömrünün sonuna gelmiş olan keçi kasap dükkanına dilirane girer, güneşin yanında ülkerin lafımı olur. Şeytan melâike ile yarışabilirmi?

Bonları söyledikten sonra buyurdu: herkes bütün gece savaş elbiselerini çıkarmayacak, daima uyanık ve hazır buluncak, sabahlayın erkenden padişahın baht ve talii için savaş alanına doğrulacaktır. Sabah olunca Emir Mübarizettin seri bir surette düşmanı bir süzdü. Onun yat ve yavaşlığı, şevket ve debdebesini tetkik eyledi. Ve sonra askerlere dönerek yarın saltanat devletinin gülü Allahın nusreti ziyasıyla açacak, ordu bu savaştan bu miktarda mal ve vesait kazanacaktır dedi. Mezarının başına gelmiş gibi yaban eşiği arslanın ormanına girmiş bulunuyordu. Ümeradan bazılarına: Siz kal'a yolunu koruyacaksınız buyurdu. Kendi her şeyin kıvam ve salahı olan pusat ve silâhını geyindi, kuşandı. Tam bu sırada ferdahla oğlanları denilen beş kardaş taze ve büyük bir kuvvetle sul-

tan canibinden gelip ulaştılar. Sehlandağı gibi düşmanın önünde dim dik durdular. Şam ordusunun hamlelerini bekliyorlar

Bu suretle onlara gereken ilâc vermek için duruyorlardı. Galip ordu can alan kılıncıları kınından çekmiş, yılan gibi sünküleri düşmanın göksüne çevirmiş, öküz gibi ağır gürzleri omuzlarına koymuş, Tunç boruların nefesleri kesilmiş, saltanat davulu kulağını Emir mübarizettinin kumandasına dikmiş, safiar dökülmüş bir külçe gibi sabit, dün bolekliler dilsiz gibi samit duruyordu. Şamlıların gürlemesi göğe ermişti, savaş erlerinin oğlutasundan feleğin baş ağrısı dutmuştu. Öyle bir haykırış ki onun ruzgârından dağ bil aciz kalırdı. Selçuk kahramanları, ferdahla oğlanları Şamlıların sademelerine ehemmiyet vermez bir halde sabit kaldılar. Şamlılar bir biri ardınca üç nöbet Kerrü ferde bulundular. Diğer bir hamleye daha döndükleri zaman Büyük pehlivan çavlı saltanat davulunu dövdürdü. Gök yüzü tozla yer yüzü insanla dolmuştu. Savaşın taşkınlığı güneşe kadar vardı. Artık ziyan vekâr hatırlardan silinmiş bütün söz kudreti kılıca bırakılmıştı. Süngüler dile gelmiş göğüslere dalarak oradaki

en eski sırları araştırıyordu. Bu henkâme içinde Şamlıların meşhur adamlardan bir kaçı ele diri diri geçirildi. Ölülerin sayısını tahmin pek güçtü. Piyadeler düşman ordugâhına saldırdı. Ok yağmuru ric'at yollarını tutmuştu. Bütün çadırlar ipleri kopmuş hepside başı aşağı düşmüştü. Bu arada Arap ve kürt askerinin kumandanı İbni Bedirde ele geçti. Vaziyeti seçen malup asker rüzgârın önüne düşmüş çör çöp gibi sersem ve hayran her biri bir tarafa perişan olup gitti. düşman harmanının tozu bertaraf olup bütün bıraktıkları ordu levazımı ve saire ordunun kendi levazımı içine katıldıktan sonra Selçuk ordusu kendi çadırlarına döndü. İzzettin İbni Bedirde büyük bir hürmetle Emir Mübarizettinin huzuruna götürüldü. Lutufiarile okşandı. Bundan sonra asker yeni bir harbe başlamak üzere kalaya yöneldi. Kal'a halkının başka bir imdad umutları da kalmayınca titreşmeye başladılar. Kükreyen Mancınıklarla kalanın bazı burçları delik deşik olmuştu. Bununiçin harbe devamatakatları kalmadı. Aman demeye başladılar. Sabahlayın bir kaç süvari kal'adan inince pişdarlar tarafından önlendi. Yaklaştıklarında biz kala tarafından a-

man istemeye geldik. Kumandan tarafına gitmek isteyoruz dediler. Pişdar kumandanı onları bir kuvvetin yanında olduğu halde Melikülümera Mübarizettinin katına gönderdi. Mesele kumandana aksedince bütün ümera, askerî başbuğlar toplu olarak yanında bulunduğu halde kalalılara yaklaştı. Hepsini çağırarak oturttu. Söz açarak muhasaranın zahmet ve meşakkatlarından dolayı hatırını sordu ve okşadı.

Hepside başlarını yerlere koyup dillerini açtılar. Sultana ve kumandana senalar ve dualar ettiler. ve dedilerki: biz samyorkuk, bu kalânın etrafındakiler kaplan olsa ona çarpınca ne tırnağı ne de dişi kalacak. Halbuki bu pehlivanca saldırış tahammülfersadır. Biz elimizden geleni yaptık. Talin bize yar. olmadığını gördük. Şimdi iki çaremiz var. Biri cenabıhakkın lutuf ve kere-mi diğeri sizin fermanınızdır. Allah için ne gerekse onu ifa buyurunuz, dediler. Emir Mübarizettin onların gönüllerini aldı. Ve buyurduki: Cenabı hakkın yüksek namlarına ve ulu padişahımızın şan ve şerefine söz vererek and içerim ben Çavlı ve diğer ordu ümerası söz veriyoruz. Eğer kal'a halkı itaat ederler ve kal'ayı padişahın kullarına

teslim ederlerse kendilerine hiç bir yerden hic bir suretle bir kaygı gelmeyecektir. Ve temin ederimki ne isterlerse padişah katında onların is'afına delâlet edeceğim. Arzu edenler buradan serbest olarak bütün varlığıyla mallarile gidebileceklerdir. Sultanın emelleri bu namdar kalânın fethinden başka bir şey değildir. Kalâ ayanı Emir Mübarizettinden bu lutuf ve inayeti duyunca cümlesi secdeye vardılar ve kalâya döndüler. Aynı gecede kadınlarını çocuklarını ve diğer tevabiini alarak kalâdan dışarı çıktılar ve kalâyı teslim eylediler. Ertesi Padişahın ulu sancağı kalânın kulelelerinde göründü. Teslim ve tesellüm bittikten sonra büyük ziyafet tertip olundu, iştret bezmi kuruldu. Şamlıların hezime-ti, kalânın fethi muştusunu götüren bir mektup esir edilen Emir İzzettin İbni Bedir de beraberlerinde olduğu halde yüz nefere tevdi edilerek Padişahın yüce katına gönderildi. Bunlardan sonra kalâ gütvallığı has kullarından içi dışı sadakatle bezenmiş birisine verildi. Kumandanın saltanat katına gönderdiği mektuba gelen cevap ile birlikte kumandan için vesair ordu ileri gelenleri için hilatler, atlar ve istediklerinden ziyade teşrifler

ve terfiler ve menşurlar geldi. Kalâ halkında bütün arzuları is'af edilmişti. Aynı zamanda şu da ferman olunuyordu: Ordunun kalâya gelmesi üzerine dağlara kovuklara sokulmuş olanlar bulundukları yerler (Kuhubi

sutun dahi olsa hak ile yeksan edilerek bulunnacaklardı. Bu ihtiyati harekette yapıldıktan sonra kalânın muhafazası esbabı tamamlanup vilâyet işleri nizamına sokulduktan sonra saltanat katına döneceklerdi.

BÜYÜK SULTAN ALAETTİN KEYKUBAT ZAMANINDA ÇEMİŞKEZEĞİN ZAPTI

Malatya asker Başbuğu Kuntistabl ferman mucibince ordusuna beş bin asker seçti. Muharebe ve muhasara vasıtalarını da alarak kuvvetlerle Çemişkezeğe hareket eyledi.

Amitlinin bu kala yüzünden gönlü ferah idi. Çünkü bu kal'anın temcleri ve kökü demirdendi. Kemendin, okun irişemediği göklere kadar uzanan bir taş yığını idi. Orada insanın rüyasına giren dehşetli bir mağara vardır. Önünden fili bile korkutan bir nil bir ırmak geçiyordu. Bu su ile çevrilmiş muhkem bir şehir ve yüz kal'adan faik bir şehir var. Nar gibi nimetle iklim tıklım, baharı gibi şen mes'uttu.

Emir Kuntistabl kal'ayı uzaktan bir muayene ve tetkik eyledi. Ve sonra bütün asker kumandanlarına dediki böyle

kartalların bile uçamadığı, delicilerin parça koparamadığı bir yeri harp ile elde etmek olmaz bir hayaldir. Vaitlerle, tehditlerle, söz ve öğütlerle yorulmaksızın avlayabilirsek ne alâ. Eğer inat eder, iş küçleşirse ozaman son tedavi dağlamaktır diyerek halka söz anlatmayı mancınıklara, sapanlara bırakırız. Bu fikri genç koca bütün kumandanlar doğru budular. İttifak ile şuna karar verdiler. Dilbaz, yalpak birisini bu iş için intihap edecekler, ona denilecekki: (Sen kal'anın dizdarına gideceksin, ahâlinin taş gönüllülüğü dolayısıyla Kâhta kalesinin başına geleni duymuşsunuzdur. Hele Eşrefin gönderdiği Şam âskerlerinin nasıl betnam olduklarını işitmişsinizdir. Kimisi boşuna ve şeref-siz mahvoldular, kimiside korkularından hazan yaprağı gibi

titreşip öteye beriye kaçtılar. Melik mesudun talii tersine döamüş, akılsızlığı yüzünd en şaşırmıştır. Tahtından elini yıkamış bir adamdan aklı olan talililer; ancak kaçarlar. Senin aklın varsa kendine cihan şahının katında yer araştır. Gel Padişahın hizmetini dut, sana gerekli ve eyi ne ise onu düşün. Her istediğini Padişahın nezdinde bulur ve bahtiyar olursun) diyeceksin. Gönderilen ulak kaleye yaklaşıncaya bir ok ve sapan yağmuru altında kaldı. Kalkanını başında tutarak haykırdı. Ben sizin selâmetinizi mucip olacak bir haberle geliyorum, eğer fırsat bulursam söyleyeceğim kullaklarınızı gaflet pemuğu ile dikayup dinlemezseniz son peşimanlık fayda vermeyecektir. Sözleri dizdara duyurulunca söyleyin şu adamcağıza eğer hayatına bıkmamış ise başını kurtarıp gitsin biz onlarla görüşüp konuşmayı okların ısıklarına bıraktık dedi. Ulak dönüp neticeyi arzyledi. Bunun üzerine Kundistabl söz yolunu bağladılar. Bizde savaşa başlarız dedi. Mancınık ustalarına emir verdi. Tabiyeye başladılar. Askerlere cephe ve levazım tevzi ettirdi. Yarın şeref ve ar kaygusile bu çetin kayaya saldırarak kı-

yamet gününü andıran bir savaş yapacağız dedi.

Yarındası kale kapılarına dehşetli bir hucum yapıldı. Aynı mancınıkla tabiye edildi. Ok yağmuru kalelerin ümit güllerine diken gibi daldı. Akşam olunca zarurî çadırları tarafına döndüler. Kundistabl emretti şarap sofralarına hazır oldular, bil-lur kadehlerle kaledekilerin kan-larını yad ederek laal gibi şaraplar içtiler.

Bu esnada başkumandan nam ve şeref arayanlar bu katı taşla vurularak onu elde edebilirler. Düşününüz binlerce çareye baş vuralım tanrının yardımile bu çelik gibi taşı yenelim, Padişahımızın katında mahcup olmayalım dediler. Bütün silâh arkadaşları bu babda kati söz verdiler. Sabahleyin kara bir dağ gibi asker kaleye sardı. Böylece bir hafta geceyi gündüze katarak çalıştılar. Bir şey koparamadılar. Başka bir çareye teşebbüs olundu. On kişi serbestce içine alacak on adet demir sandık yaptılar, hepsinde ok atılabilecek mazgallar açtılar. Bunlar vasıtasile mağara üzerinden ok yağdırdılar. Gene bir netice alınmadı. Kundistabl'ın canı sıkıldı. Hiç bir derman kalmayınca Cenabı Hakka

yalvarmağa başladı. Bu düşünce ve sıkıntı içinde iken güzel yüz-lü, yakışıklı biz delikanlı melekâ-ne bir edeble Esedettin Kondistabl-in zanına geldi. Ve şöyle maru-zatta bulundu. Dün sersem bir halde dağın etrafını dolaşırken hisar mağarasının bir yerinde bir rahneye tesadüf eyledim. E-ğer mahir delicilerimize emir buyurulursa kalenin fethi için buradan bir menfez açmak müm-kündür dedi. Gencin verdiği malûmat üzerine kumandan pek sevindi. Ordu bermutat savaşa devam etsin dedi, Kendisi gen-cin bahsettiği yere koşup gitti. Rahneyi bizzat görerek memnun oldu. Ve Allaha şükretti. Elli sanatkârın heman işe başlaması-nı buyurdu. Kumandanın tatlı dili her sanatkârı birer ferhat haline koydu. Az zaman içinde ve bin müşkilât ile ve geceleyin menfezin hazırlandığı bildirildi. Bütün Başbuğları davet eyledi. Allahın inayeti ve padişahımızın talii eseri olarak iş hazırlandı. Şecaat ve meharetimizi göste-recek bir yol açmış bulunuyo-ruz. Yarın bermutat askerin bir kısmı kaleye ok yağdıracak, bir kısmıda kaplanlar gibi dağa yürüyerek deliğin olduğu yere inecekler timsahlar gibi oradan içeri dalacaklar. Sabahı bir kıs-

mı dışardan, bir kısmıda mağara-dan yürüdüler. Kalaliler pek az bir müdafaadan sonra ister istemez emana düştüler. Bütün teçhizatı-nı bırakıp dışarı çıktılar ve ka-leiyi kahramanlara bıraktılar. Kale dizdarı süklüm büküm Emir Esedettinin huzuruna gerek özür-ler diledi. Emir hepsincede hüsnü muamele eyledi. Gönüllerini al-dı. Bütün olup biten bir mektup ile Padişaha arzedildi. Padişah bunun üzerine yakınlarından kifayetli ve emniyetli birisini ka-lenin gütvalliğına tayin eyliye-rek yola çıkardı. Her ne kadar kale esasen müstahkem ve le-vazımı mükemmel idisede ayrıca bütün levazımı bir kat daha ar-tırmışlar ve muktedir mimarlar ve mühendisler ve sanatkârlar izam eyliyerek kalenin onarıl-masını emir buyurmuşlar ve muhafızlar göndermişlerdir. Bütün bunlar ikmal edildikten sonra Dmir Esedettin ve ümera ve ulu-lar Padişah dergâhına yöneldi-ler. Avdet günü Mübarizettin Çavli de kâhtadan dönmüş ge-liyordu. Birlikte Padişah katına gelerek yer öptüler. Savaşın ah-valini, tamir ve termimin emir mucebince ikmal edildiğini ar-zeylediler. Sultan hütün bu me-saiyi taktir buyurdular. Kuman-danlara hususi ihsanlar verdiler

iktalarını yükselttiler. Ayrıca sipahileri umumî şefkatinden müstefit eylediler. Büyük bir şölen emreylediler. Yarındası askerlere izin vererek memle-ketlerine gönderdiler. Kendile-ride hümayun ve özel mevkibe-riyle Kayseriye azimet buyur-dular.

Sultan Alâettin Keykubatın kıf-cak sahrasına Melikülümera Emir Hüsamettin Çoban beyi göndermesi ve Suğdak şehrinin zabtı sebepleri zikrindedir:

Humayun Çetr Konyadan hareket eyledi. Artık bah ar gel-miş güneş kuzu burcuna dolaş-mıştı. Yer yüzü güllerle tazelen-miş, hava bülbüllerin sesile dol-muştu. Tanrının inayetile Kay-seriye ulaştı. Her taraftan ada-let isteyenler koşup gelmeye başladı. Bu arada nagihani bir tacir çıka geldi. Tezarru ve ni-yazlara başladı. Ben bu yohsul bir insandım rızkımı arayıp bul-mak için meşakkatler çekmiş, gece gündüz rahat yüzü görmi-yerek dünyayı dolaşmış, bir ka-rım doyurmak için aziz ömrümü tüketmiş, şu bir kaç günlük ha-yat için bin elem ve kederle Kıfcak, Bulgar ve Rus diyar-larında biraz para kazanmış sizin yuca adalen ve namusı-nızı duyarak büyük bir se-

vinçle b u r a y a yönelmiştim. Denizi geçerek memleke-tinizde gönül rahatlığı ile yaşamak azminde idim. Sizin şefkatli gölgenizde ömür geçir-mek saadetini arzolaşmışım. Ha-zer geçidine geldiğim sırada tam geçmeye hazırlanırken bü-tün kazandıklarımı elimden al-dılar. Bin zorluk içerisinde ca-nımı ancak kurtarabildim, sen-den adalet istemege geldim de-di. Bu şikâyetçi henüz sözlerini tüketmemişti başka birisi şikâ-yete başladı:

Ben Halep canibinden büraya gelmek üzere denizlerimi bağ-lamış ve yola çıkmışım. Leonun Vilâyetine ulaşlığım anda bütün mallarımı elimden aldılar. Beni iflâsa sürüklediler. Aydın günümü geceye çevirdiler. Bu kâfirin siz-den korkusu olmazsa şifalı bir adalet baska nerede bulalım dedi. Bunun sözü bitince diğer birisi ağlamaya şikâyete koyul-du: Ben Antalya sınırı halkın-danım. Bütün ömrümün ve genç-liğimin kazancını gemiye yük-le-miş bir kazanç maksadile Mı-sıra gidiyordum. Gece karanlı-ğında dalgalar yükseldi, öyleki gök yüzü parçalanmış üzerimize yıkılıyor sandık. Çaresiz ve der-hal bir limana koştuk. Meğer

burası sığınacak yer değil daha müthiş daha karanlık bir kan denizi imiş. Sabah olup göz gözü görünce gördüğümüz manzara o dehşetli geceyi arattı. Sahil Firenkleri rüzgâr gibi gemilerini üzerimize saldılar esir olduk. Bütün ömrümün mahsulünü gasbettiiler. Benimle bulunan bütün Müslümanlar bağlandı. Ben kaçarak yüksek dergâhınıza koşabildim dedi.

Bu bir biri ardınca gelen tazallümleri padişah işidince mübarek çehresi gül gibi kızardı. Hamiyet ve insafından kükremiş bir arslan halile derhal tacirlerin ziyanlarını şimdilik hazineden veriniz gönüllerini teskin ediniz buyurdular. Ulu ümerasına dönerek (Anadolu kendisi gaza etmezse ona gaza ederler) meselini söyleyerek devam ettiler. Pars, Aydan ferağat ederse ge-yikler otlıklarında cirit oynamaya kalkarlar, Biz bütün memleketler tebeası sükûn emniyet içinde gelip gitsinler, meşakkatlerden masun kalsınlar. diye sefkat ve merhametimiz icabı muameleye etmeğe çalışırken bu nimet kadri bilmeyen gabiler rahat ve huzura kanaat etmeyerek umumun masalihini tehlikeye koymaktadırlar. Zavallı tacirlere çöllerde,

kırlarda çektikleri meşakkatten daha kötüsünü yapıyorlar . Biz bunlara karşı adalet icra edersek bu suretle hem vazifelerimiz yapmış hem umumun takdir ve şükranını kazanmış oluruz. Bundan sonra eski ümerasının ulularından, Saltanatın namılı başbuğlarından sancak, şecaat ve sehavet sahibi akıllı, dirayetli ve kahraman olan adamları talipleri bol ve saltanat makamının en mümtazı sayılan ve her yerde huzur ve sükûnun güneş gibi badisi, her mehabet ve kuvvetin Merih gibi mazharı tanınan Melikülümera Hüsamettin Emir çoban ki: Semahat menşuru Hatemi Tainin zikrini indirasa öğratmıştır. Büyükten küçükten herkese nimet ve ihsanı ulaşmıştır. Kahraman kölelerini daima gazalara gönderir, vaizlere, şairlere, alimlere, tasavvuf erbabına ikramları pek çoktu. Hatta adamlarının gazalardan getirdikleri ganimetleri tamamen o müsafirlerine ihsane derdi. İhtiyaç ve fakr sahipleri onun verimi sayesinde zengin olmuşlardı. Kölelerinin getirdiği ganimet yüzbin liralık bile olsa esirgemezdi. Temamen onlara üleştirdi. Oğulları torunları hep aynı yoldan gitmektedirler. Fazilet sahiple-

rinden, abidlerden, alimlerden verimlerini hiç eksik etmemektedirler. İşte bu kahramana buyurdular: Tanrının yardımıyla ordunu Rus deryası kenarında gelin gibi donanmış olan Suğdağa götüreceksin. Suğut ile Hazerile bitişik olduğundan karadanda yolu varsada sen deryadan geçerek askerini gemilerle karşıya nakledeceksin buyurdu. Selçuk sarayının en eski kullarından ve memleketin ulu asker başbuğlarından muvaffak bir bazuya, aziz bir nefse, heşaksız male, sayısız cengâver köleye malik olan Çaşnigir Emir Mübarizettin çavlı ile vaktile Bızansta itaat edilen bir melik, orduya ve kaleye sahip bir kumandan olan zikri geçtiği veçhile şehit Padişah Sultan Gıyaseddin Keyhüsre ve kızını vermekle Selçuk orugule yakınlık ve dünürlük tesis eyleyip kendisiyle birikte Anadolu'ya gelmiş olan ve Gıyasettinin ölümünden sonrada oğulları Keykâvus ve Keykubat tarafından son derece hürmet gürmet gören, hesapsız adama, kudrete silâh ve pusata malik Eemir Komnenusun Ermeni memleketine girmelerini ve Derbentteki kalelerini yıktırarak askerlerini sahraya düşürüb böy-

lece kendilerine unutulmaz bir ceza verilmesini irade buyurdu.

Seltanat dergâhının en eski kullarından, memleketin ulu asker başbuğlarından olup fethindenberi Autalya hududu işlerini kendisine tevdi edilmiş olan servetile, şevketile kahraman yakınlarının çokluğuyla maruf Emir Mübarizettin Ertokuşada bütün kuvvetleriyle Akdeniz kıyılarındaki Firenklerin ellerinde bulunan kallarını tamamiyle ellerinden alarak Saltanat dergâhına men-sup sadık kullarına teslimini irade buyurdular. Bunun üzerine bütün ulular tahtın önünde yerleşilerek Padişahımız ebedi olan cihan girliğinde baki olsun onun sözleri buyrukları düşmanların kalbine süngü gibi saplansın. Felek senin fermanına bağlı bir köledir. Cihan senin fermanını bekliyor. Nilde balıklara buyurmuş olsan içindeki timsahlara Nili tahliye ettirebilirler. Kekliğe emretsen kartalla gökleri dar ettirebilirler. Biz cihanın buyurucusu olan Padişahımıza öyle bağlıyız ki felek bizim askerlerimizin tozunu görünce takattan düşer devranından kalır. Bize kin güdenlerden dünyada sağ kalacak kimse yoktur. Dediler. Bunları arzet-

tikten sonra müsaade aldılar arslanlar gibi sahraya çıktılar. Her taraftan boru sesleri geliyor yerinden oynamış bir dağ gibi ordu harekete gelmişti. Şuraya buraya teveccüh eden asker gittiği yerlere fer ve şan götürecekti, hepside şecaatte besalette kale düşürmekte, düşman avlamakta, can feda etmekte gösterdiği yararlılıklarla Saltanat namus ve şerefini koruyacaklardı.

Burada müellif ber mutad müstevli Moğul hükûmetinin sahibi divanı olan efendisi için sena ve medihlerde bulunarak Meliklerin en adeletlisi, Sultanların en faziletlisi inanç oğurlu cihan sahibini Allah masun ve muvaffak eylesin deyör. [*]

[*] Bu fssıl bize mühim malumat vermektedir. Bir kerre Selçukiler kara yolunu denize tercih edecek kadar denizcidirler. Sonaa memleketin üç tarafındaki düşmanlara karşı açılan bu üç harp doğrudan doğruya umumi ticaretin yerli ve ecnebi ticaretinin muhafâzâsına matuftur. Keykubat beynelmilel ticarete okadar ehemmiyet veriyorki hudutları haricinde zarar görmüş tacirlerin zararlarını hazinesinden ödeyor.

Birde Kund İstabl Komnenus diye Selçuk tarihinde geçen şahsiyet Giyasettin Keyhusrev'in Bizansa ilticasında kendisine damat olduğu mavruz kalesi sahibi olduğunu öğ-

Alaettin Keykubatın ordusu Melikülümera Hüsamettin Emir Çobanın himmetile hazer deryasından karşı yakaya geçmesi: [*]

Hazere varmak üzere padişahın askeri denizi geçip sahile yaklaşınca Soğut halkı derya yüzünü gemi ve yelkenin kapladığını gördü. Heman tecrübe görmüş, feleğin sıcağını soğuşunu çekmiş bir elçi hazırlamaya koyuldular, bir yandan adaklarda bulunacak bir yandan korku verecek hasılı mahirane fikirlerle mücehhez bir elçi bularak kendisine şunları söylemesini tenbih ettiler. Doğ-

[*] Müellif Kara denize Hazer denizi deyör. Demek İbni Bibi Hazer denizi ile Kara denizi birleşir zannedenlerdendi.

reniyoruz. Bu harplerin birisi yani Ertokuşun uhdesine bırakılan harp Türklerin Akdeniz sahillerine kat'i ve tam olarak sahip olmalarını temin edecektir. Herbirisini birer komandanı maiyetindeki askerle malup eden Keykubat; mesela Akdeniz kıyılarındaki ecnebi hükûmetciklerin devamı ticarete vasıtalık yaparlardı diye bizzat arzu ediyorlardı. Ertokuşa verdiği emirdende anlaşıldığına göre onları kendi emri altında bir takım kale dizdarları sayıyordu İsparta Vilâyetinde metfun olduğu sanılan kahraman Ertokuşun mezarı hakkında sayın refikimiz (Ön) den malumat beklemekteyiz.

ruca Melikülümeranın istikbâline koşarak biz cihan padişahının kullarıyız, onun fermanlarına itaat edenlerdeniz, buraya kadar böyle hesapsız bir ordunun gönderilmesi sebebini bilmeyoruz. Eğer vermekte oldumuz baş ve sairenin takdiminde gecikmiş isek derhal ifa edelim. Ve bademada buna dikkat ve itina eyleyelim. Eğer Rus tarafına gidilecekse servi boylu gençlerimizi yüksek emir ve hizmetinize koşalım, kulluğunuzda baş oynatsınlar, canlarını esirgemesinler, Sultanın düşmaniarile boğuşsunlar gibi sözler söyleyecekti. Elçi yola çıkarıldı aynı zamanda deşti kıpçak melikinede haber ulaştırıldı. Sultan ordusunun bayrakları gemiler üzerinde olduğu halde buraya yönelmiştir. Bu demir ordunun coş ve huruşile deniz çalkanmaktadır. her bir neferi timsahdan daha müthiş, kartaldan daha korkunçdur. Eğer bu insan dalgası denizden karaya vurursa he Kıpçak, ne Rus, nede Hazer kalacaktır dediler. Kıpçak Meliki bu haberi alır almaz oda Rus melikini haberdar eyledi. Şahinşahın sayısız askerleri derya tarafından hudu umuza girmek üzeredir. Biz şimdiden ölüme hazırlanmış bulun-

yoruz. Çiçeklerin doluya karşı ne mukavemeti olacaktır. Bu felâkete birlikte çare düşünelim dedi. Bütün aşiretlere, kabilelere davetnameler gönderildi. Bir hafta içerisinde Rus, Kıpçak kahramanlarından on bin süvari toplandı. Soğutluların Melikülümera Hüsamettin Emir çobana gönderdikleri elçinin ne cevap getireceğini beklediler. İhtiyar ve bunak elçi melikülümera Hüsamettinin katına varabilmiş ise de istenilecek ve söylenilecek nesnelerin onda birini söylemeye istemeye kadir olamadı. Yalnız Melikülümera hazretlerinin lutuflarından bekliyor ve umutlanıyoruz, kendileri avdet buyursunlar, biz imkânın müsaadesi nisbetinde bir sür'atle kusurlarımızı telafi edelim, kulluğumuza ait antlarımızı yenileyelim ve pekidelim ve buraya kadar vukubulan zahmet ve masraflara karşı nal parası kabilinde derhal elli bin altın takdim edelim gibi bir takım recalarda bulundu.

Deniz üzerinde bulunan Melikülümera Hüsamettin Emir çoban; elçinin bu sözlerinden son derece gazaba gelerek ben buraya sizin eksik ve kalp altınlarınızla alış verişe, pazarlığa gelmiş değilim. Sultanın feramanlarını idrak etmeyen ve ondan yüz çevi-

renlerin boyunlarına zencir takarak onundergâhına göndereceğim, cezaları neise orada bulacaklar kalanları da bundan ibret alacaklardır. İtaatten yüz çevirenler böyle cezalanacakları gibi itaat edenlerde kolaylık ve yardım görecektir buyurdular. Elçinin umudu kesilince gözleri karardı. Emir çoban askerin karaya çıkmasını emreyledi. Sahra Türklerle dolu idi. Toz duman içinde zırhlar bulut içindeki ay gibi parlayordu. Dünya zirh ve kılıç kesilmişti bunu gören türkler korkularından içmeden serhoş oldular, ellerini canlarından yıkadılar.

SULTAN ASKERİNİN SUĞ- DAK SAHRASINA ÇIKMASI VE KIFCAK ASKERİNİN MAGLUP EDİLMESİ:

Bütüngenilerdeki askerbüyük bir şevk ve meserret içerisinde selâmetle danizi aşarak sugut sahrasına ulaştı. Melikülümera Hüsamettin emir çoban zevk ve neş'esinden iştret meclisleri kurdurarak ordunun kumandan ve ileri gelenlerini davet eyledi. Türe ve ayin üzere hepside sırasıyla iştret sofrasına dizildiler. İlk önce kendisi ay gibi parlayan bir kadehi eline alarak cihan padişahının şerefine içti. Bütün ordu uluları ayağa kalkarak alkış yaptılar. Padişah ebedi ol-

sun, dünya onun adaleti ile dolusun deye bağıldılar. Bundan sonra bütün kumandanlar ulu şahın şerefine içdiler. Yarı geceye kadar savaş erleri şarap alemi yaptılar başlar ağırlaşınca istirahat e gittiler. Sabahleyin öncülerden bir suvari gelerek türklerin hesapsız kuvvetlerle gözükdükleri haberini getirdi. Ulu kumandan bu haberi alınca ordunun nümayiş ve gürültü yapmasını, coş ve huruş göstermesini emreyledi. Davul sesleriyle gökleri iulesin buyurdu. Bundan sonrada ordu başbuglarına dönerek gelen bu kalabalık ordu ot dahi olsa hılay biçilemez. Biz yarın erken erken yerlerimizde dikileceğiz, son derece sepat eyleyeceğiz. Şunuda hatırimızda tutacağız ki : arkamızda coşkun bir denizçalkanmakta, önümüzde bir avaş yangını yalınlanmaktadır. Kaçmak yolları tamamiyle kapalıdır. Rus ve saksın orduları gelip çatmazdan önce zırhlarımızın yerine kefenlerimizi geçirip imkânın müsait olduğu derecede uruşacağız.

Taki Türkler saldırınsınlar gurur furtunaları, hücum ruzkârları dursun, bu suretle onların savaş usullerini, harp oyunlarını tamamiye öğrenmiş olalım. Bundan sonra kaplanca atılalım. er-

kekce nam ve şeref kazanalım. Çünkü bu dünyada ebedi kalan ancak şeref ve şan kazanan namlardır.

Beri tarafta Türk ordusu akli başından kaçmış bir balde idi. Bütün hayvanların, insanların hayat maddesi olan su yani deniz onların mahvini mucip oluyordu. İş başa gelince çabalamak, başı kaza ve kaderin önüne burakmak imkân ve kudret derecesinde savaşmak gerektiğine kanaat getirmişti. Sabahleyin güneş doğunca müdhiş davul ve zurna sesleri başladı. İki ordu harekete geldi. Sağlarını sollarını yasadılar. Gök yüzü tozdan bulanmış, yer at nallarının çıkardığı kışkırmadan laal gibi kızarmıştı. Bulut süngülerinden parlayan şimşek gib arslanların ellerindeki kılıçlar parlayordu. söğüt yaprakları gibi yağın ok yağmuru düşmanlara ölüm müjdesi verecekti. Büyük başbug bu heybetli manzara içinde pek levendane bir duruş arz ediyor, altın kılıçlı güneş onun manzarası önünde otağından bulutlara bürünmüştü. Kendi ohalde attan indi dünyayı yaratanın huzurunda secde etti. iki rikât namaz kılarak yalvardı.

(سرور کیشا زیر سناک دام)

(جهان را بر اراک سناک اورم)

serkeşlerin başlarını taşlar altında ezeyim. Dünyayı Türklere dar edeyim diye ricalarda bulundu.

Bundan sonra ordu ulularını yanına okudu. Hepsine ergivan renkli şarap sundu ve şunları söyledi. Sizin her biriniz Saltanat tahtına hizmetleriniz dolayısıyla benben daha yakınsınız, dereceleriniz benden çok yüksektir. Ancak bugün iş icabı benimle çalışacaksınız. Bu günkü vuruşmamız düşman üzerinde epeyce mühim yeis ve umutsuzluk meydana getirmiştir. Yarın daha şiddetli davranarak karşımızdakilerin adlarını sanlarını dünyadan sileceğiz.

Ulular kendisini alkışladıktan sonra şöyle mukabele ettiler : Ey hükümdarlık tacının inci saçan cevheri, ey yücelik ve saltanat Hateminin nakışı ve ziyneti: biz her ne kadar padişahın yakın kolları isek de sizin emriniz altındayız, emrederseniz fermanınızı göklere çıkarırız ; ne türlü fedakârlık buyurursanız onu ifa etmek bize vaciptir. o derece sadakat göstereceyiz ki bizzat padişahın emrini aneak okadar yerine getirebiliriz dediler.

Ote tarafta türkler Anadolu askerinin dehşetli yumruğunu

görünce bütün ruhlarından, bütün varlıklarından yaralanmış gibi oldular. Kendi kendilerine biz hazarların ve sugutların günahlarına terettüp eden cezaya neden kendimizi maruz bırakıyoruz diye görüşmeye, söyleşmeye başladılar. Bu düşünce tesirile sersemleşerek tereddüde düştüler. [1]

[1] Tarihi yazan İbni bibinin türkleri şehirlilerden ayrı görenler gibi hareket ettiğini görüyoruz. Tarihte iki müşkil mevzu ile daima karşılaşırız. İrana gelip devlet kuranlar meselâ gazne'iler arkalarından devlet kurmak hevesile koşan selçukliler türklerde ye karşı koyar selçukliler aleyhine akın eden oğuzlarda gene türkler diye fakat söğüş dolu sıfatlarla karşılaşmıyordu. Bu görüşler bize mühim bir ip ucu veriyor. Firdevsinin şehnamesindeki acemlerle türklerin kimler olduğunu, aynı sahnenin bir geçmişi olduğunu anlatıyor. Yalnız devlet yapan ve tarihlerini ücretli adamlarına yazdıran hükümet sanatkarları şimdi o tarihi birde münşi gözüle okumak fırsatını buldular. Atatürkün verdiği ışık bir rontken nufuz ile hakikatların karına dalıyor. ve her vasıta bize yardım ediyor. Sehnamenin kahramanı Rüstemin bir saka kahramanı olduğunu görünce bu tarihi hokkabazlığın sırlarını öğreniyoruz. Burhanı kati Rüstem için (Suvarisistan) deyor. Garip bir tali cilvesidir. Önce gelip yerleşenler devlet kuranlar arkada-

Ümeranın sefer dolayısıyla gaybubetleri sırasında sultanın; keykubat mevkünde (Kayseride) ikametleri:

Ordularını donatmaya memur ümera ve başbuğlar mükemmel surette hazırlanarak atlandılar. Sultan; hümayun mevkî bile askerin yoklamasında hazır bulundular. Gördükleri düzen ve şevkten memnun kalarak haklarında senalarda, dualarda bulundular. Kumanda hey'etlerini huzuruna çağırarak hepsine son derece iltifatlar eylediler. Bütün arzularını is'af bnyurdular, ümera ve başbuğlar yerlere kapana-rak şükranlarını eda eyleyub yollarına düzüldüler.

Onların hareketinden sonra padişah bir takım kullarıyla cennet gibi bir yere çıktılar. Öyleki deresinin kenarlarında güzellerin yanaklarındaki tüyler gibi taze çimenler bitmişti. Ya-

rından gelen kâfir türklerin çocuklarını esir edip satıyorlar. Önlarda bundan istifade ya bir kumandan veya bir sultan oluyorlardı. İşte İbni bibi bu hakıkafı o kadar açık fakat bittabi bizim gibi sezmeyerek anlatmakta bir şah eser vucude getiriyor. Kıfcağ'ları Selçukların harbini, Sselçuklarla Harzem şahların harbini tasvir için şahnamenin her hangi bir iran turan sahifesini uakletmekle iktifa ediyor.

seminleri ağızlarını açmış kâfur saçıyor, menekşeleri güllap dağıtıyordu. Sabah yeli çimenlerin zülflerini anberlemiş güllere hutun miski doldurmuştu. Burada buhurdanlık vazifesini ancak lale görürdü. Padişahın konduğu saray baharın mabedi olan yerdi. Bu saraya ay ve güneş bıncehd ve tekellüfle girebilirdi.

Ülker önünde hayran, zemini tamamen gülüstandı. Semanın yanakları buluttan ari idi. Gümüş sularında balıklar birer ay gibi parlaktı. Güllerden çirağlar açmıştı. Ağaçlardabülbüller zafer türküsü söylerdi. Bütün meyvaları kimya, gölgeleri hayat bahşa idi.

Cihan onun ikbali mührine keykubat unvanını hak eylemişti.

Sultan bir müddet bu hürrem ebatta can içinde akıl, sema kucağında güneş, felek üzerinde melek gidi ikamet eylerdi. Bazan şiire müteallik sünühatı inşad eyler, dünya padişahlarının tarihlerini mütalaa ederdi.

Sabahleyin altın kargılı güneş, dua gibi gök yüzünde kâmranlığa başlayınca, çavuş sadasıyla dünyalar dolunca padişah bulut perdesinden çıkan ay gibi dışarı

gelirdi. Üzengisinde suariler piyadeler devlet ve ikbal gibi koşardı. Geniş sahrada ferrü ikbal ile cevelan eylerdi. Her ülkeden haberler ulaşır. Sarayının kapısı eli gibi açık dururdu. Oraya büyük küçük yol bulabilirdi. Padişahın adaletile her şey, her iş düzelirdi. Geniş bir sufra kurulur, niyaz ve temenni gözleri doyardı. Herkes yer içer kimse mahrum kalmazdı. Bazan bu eyu anda, bütün alimler bütün din tedbir uluları haskuları, ünlü askerler huzura kabul olunurlardı. Orada her babdan sözler geçer, bütün dünyanın nizamları türeleri anılır, maliyeden, ordudan bahsolunur. Halkın huzur ve asayişinden demurur hariçten gelmiş olan elçilere sulhtan ve dostluktan, husumetve kin yolundan icabına göre cevaplar verilir. Bu işler tamam olu ca büyük bir sufra hazırlanırdı. Hansalar padişah için de bir sufra süster çaşnığır ayın ve adap üzre yanına gelir hazırlıklardan ünlü beylere yemekler yemişler gönderilir. Sufradan sonra bu zevat sultanın önünden geçip giderlerdi. Diğer defa saray donanır namdar kimseler, nedi-

mler, harp arslanları gelirler. saray havlusu, mutrılar, sazlar, neyler, nameler, şarkılarla do'ardı. Başka bir günde şarap meclisi bütün zibü ziynetile kurulur, işret âlemi olurdu. kudretli padişahın gecesı gündüzü böyle

geçerdi. Haftada bir kerre top ve çevkân seyrine çıkarlar, bazan da avlanmak arzusı gösterirlerdi. Şimdide üç tarafa giden kahramanların vardıkları yerlerde yaptıkları başarılarından ve mertliklerden bahsedelim.

KONYADA ESKİ MEDRESE VE MEDRESELİLER ABDÜKADİR ERDOĞAN

Konyada ilmiye icazetine Efendi icazeti denirdi. Efendisinin medresede okuyup icazet aldığı gören eşiden müradına eren en mutlu kadınlardan biri olurdu. İcazet günü efendisi gibi hanımda bir çok eşi ve dostunu dua derneğine okur birlikte camiye götürürdü.

Ogün camide kadınlar için de ayrılmış bir yer bulunurdu. Eğer icazetveren hocanın anası sağ ise kadınlardan en bahtıyarı sayılırdı. Eskiden bir hocanın doksan yaşındaki anasına cami mahfelinde bir kürsü kurulduğunu ve icazet merasimini kürsü üzerinden temâşada bulunduğunu söylerler. İcazet veren ve alanlara nasıl tebrikler yapılırsa kadınlar tarafından da aynı merasime riayet olunurdu.

Duadan sonra gerek icazet

veren ve gerekse alan hoçalar her kes tarafından ziyaret olunurdu. İkinci günü icazet alanların ilkönce hocalardan başlayarak bütün bu ziyaretleri gene geniş binişleri ile iade etmeleri riayeti lâzım gelen adetlerdendi. Evladını okutmıyanlar yahut evladı olmadığı için bu şerçften mahrum olantar göğüs geçirirler evladı olupta henüz okuma çağına varmıyanların ana ve babalarında yarabbibizede göster diye dileklerde bulunurlardı. Her camide icazet merasimi icra edilebili di. Konyanın göbeğinde büyük ve cemaati çok bir cami vardır. Eskiden ihyaiye adı verilen ve Konya kalesinin at pazarı kapısı yanında bulunduğu için Kapu camii adı ile anılan bu camide icazet almak tercih olunurdu. Kapı camisinde tarihi

birde kürsü vardı. Gerek kürsüye gerekse minberine bir kudsiyet izafe edilirdi.

Bunun sebdhıde şu idi. Bu cami ilk yapıldıktanberi üç defa yenilenmiştir. Birincisi: Mevlana türbesi şehlerinden Pir Hüseyinçelebi tarafından bina edilmiştir. İkincisi: Eski müftülerden Eşenli oğlu Ahmet efendi tarafından tecdit edilmiştir. Üçüncüsü: Yangından sonra halk tarafından yaptırılmıştır. Bu kürsü ile minber caminin birinci binasından kalmadır. 1284 yangınında çarşı ile beraber camide yandığı zaman bu ikisi kurtarılmıştır.

Kürsüde Ülema icazetnamesi minberde ülema hutbesi okunmasında başka bir kutsiyet mülahaza olunurdu. Hele siyah renkli olduğu için halk arasında kara kürsü adi ile anılan bu şebekeli kürsünün üzerine çıkıp icazetname okumak ve hasseten vazı nasihatla bulunmak halk arasında gıpteler uyandırmakta idi. Medreseye yeni giren küçük bir çömeze ilk yapılandua İnşaallah sizide kara kürsü üzerinde görürüz. cümlesi idi.

İlmin son merhalesini bulupta kara kürsüye çıkmak hakkını kazanan mücaz efendiler, ne kadar omuzlarını kaldır salar ve kollarını kabartsalar haklı

idiler. Dua yaptırdıktan sonra yetişkin kızı olanlar kendilerine damat olmasını bile teklif ederlerdi. Köylerden başka şehirlerden talebelik ile gelupte bu bu suretle Konyada verleşup kalanlar çoktu. Eğer hocanın kızı ile evlenmeğe muvaffak olurlarsa adının evveline birde damat kelimesi konur olurdu. Hoca zadelere ziyade şerefi yükse lirdi. Talebeden birisi okuyup icazet aldıktan sonra üç gaye güderdi. birincisi: Hocanın kızını alup damat olmak. İkincisi ; Konyada mevcut 64 medreseden birisinin başında müderris bulunmak. Üçüncüsü: Başına talebe toklayup ilim yolunda yuvarlanmaktı. Bunlardan birisini kazanan ikincisine, ikincisini kazanan üçüncüsüne kolaylıkla ulaşabilirdi. İcazet alan bir hoca bir medresenin başına geçince önüne geçilemezdi. Bildiğini iddia ettikçe on iki fenden ikisini bile bilmese medrese defterine geçirdiği talebeyi Ahfeşin keçisi gibi karşısına geçirir onların kıymetli zamanını tamamen boşa geçirirdi. Yaşlı ve kabiliyetli talebeyi müderrisler medreseye yanaştırmazlardı. Talebeden birisi bir oda istediği zaman sağlam mukavele yaparlar. Ken-

di derslerine devam etmesinide şart koyarlardı. Eğer talebe odayı elde ettikten sonra sözünde durmaz, başka hocanın dersine kaçınıt yaparsa müderrisde talebenin başını bir belâyaya sokardı. İşte bu oda işlerinde çıkardan müşküllerden dolayı bir çok ateşin zekâlar sönüp gitmiştir. Müderrisler yerli talebeyi sevmeylerdi. Yerli talebe köylü talebe ye nisbetle biraz daha açık göz olurdu. Birde köylü talebeden maddeten daha ziyade faideler temin olunurdu. Her medresede behemehal bir ahır bulunurdu. Köylü talebenin babası, kardeşi, akrabası hatta köylüsü şehre geldiği zaman at ve eşeğini ahıra çeker. kendiside gecesini onun yanında geçirirdi. Bu suretle medresenin ahırındaki gübre yasatılır yahut medresenin bahçesi varsa oraya saçılırdı. Köyden gelirkende iki okka yağ, iki okka yoğurt getirmeyi unutmazlardı. Bir iran şairinin dediği gibi: Köylününde hocadan bitecek başka işleri eksik olmazdı. Resmi dairelerde işleri filan olursa onları kolaylaştırmak için hocayı avukat gibi kullanırlardı. Yerli talebeden böyle faideler beklenmezdi. Bilirsinizki eskiden tale-

be imtihana tabi tutulurdu. Alay müftülerinden birisi imtihanı icra etmek için mümeyyiz olarrk gönderilirdi. Yerli müderrislerdende aza seçilerek bir imtihan komisyonu teşkil edilir. Bu komisyon huzurunda talebe imtihana çekilirdi. Yerli aza mümeyyizden gizlice evvela kendi aralarında konuşurlar ve sorulacak sualleri kararlaştırırlardı. Ya kolay sualler bulunur, yahut iltizam edilecek talebeye sualler bildirilir, cevaplar öğretilirdi. Bir müderrisin bu komisyona girmesi bütün gayelerine ermesi idi. Hiçbir ehliyet ve liyakatı olmasa bile azalık nufuzu ile başına bir çok talebe toplanır, oda talebeden toplayacağını toölardı. Eğer mümeyyiz bulaşık bir adam olursa o kadar korkulmazdı. Fakat mümeyyiz uyanık bir kimse ise müderrisleri epeyce telâş alırdı. O zaman ifal izlal ihafe usullerine baş vurulurdu.

Eğer bu yollarda bir çıkmaza dayanırsa hakkında bir iftira uydurularak vazifeden uzaklaştırmak için mazbatalar yapılır her koldan imzalanmaya başlanırdı. En sonra mümeyyize işten el çektilirdi, başka birisi getirilirdi. İmtihanda muvaffakiyeti

iltizam edilen talebenin vereceği cevapları mümeyyize ihsas etmeden ima ile öğretmenin yolları vardı. Mesela arapçada bir çok müenneskelimeler vardır. Bunlar şekil itibarile müzekker gibidir. Eğer bu kelimelerden birisi müzekker midir, müennes midir, diye bir sorulurda talebenin sendelediği görülürse azadan birisi şahadet parmağını kaldırır kelimenin müzekker olduğunu talebeye anlatır. Eğer o kelime müennes ise şahadet ve orta parmaklarını birlikte kaldırır, baş parmağının ucunu ikisinin arasına temas ettirirdi. Arapçada kelimelerin sonlarını doğru okumakta bir az zorluk vardır. Eğer üstün okunması icab ederse kolaylık rolini alan müderris başını hafifce kaldırır, eşre ise yavaşca indirir, ötre ise dudaklarını biraz domartır.

Yalnız şurası iyi bilinmelidir ki komisyon azasından hep side böyle adiliklere tenezzül etmezlerdi. Maksadımız her kusurdan uzak olduklarını iddia eden bir zümre içindede böyle oyun oynayan şahsiyetlerin mevcut olduğunu anlatmaktır yoksa her devir ve her meslekte nezih insanların bulunabileceği kabul edilmelidir.

Müderrislerden büyük bir ek-

seriyet düşüncesizlikle kendi kuyularını kendi ellerile kazmaya çalışırken bir taraftan da eski idareler bu kuyulara kendilerini yüzü koyun düşürmeğe çalışıyorlardı.

Bu ndan yarım asır önce talebeden imtihan kaldırılmış, buda hünkarın medrese ve müderrislere karşı bir saygı gösterdiği telakkı edilmişti. Halbuki işin iç yüzü böyle değildi. Biz bu esrarı yıllar geçtinde öyle öğrenebildik. Veliaht Reşat efendi mevlevi idi bunun için Abdulhamit mevlevileri hiç sevmezdi. O sulaleye eskidenberi verilmiş olan imtiyazları kaldırmak emelinde idi. Bu emelini doğrudan doğruya tatbik ediverirse garezi açıktan sırtacaktır. Başka bir yoldan yürüdü. Zaten aralarında tarikiyet ve seriat geçimsizliği bulunan medreseliler le mevlevilerin arasını bir kat daha açmak istedi. Her iki tarafın kuvvetini tevzuo ettirmek için kollamak gerekirdi ve öyle yaptı mevlevilerin askerliği yoktu, mevleviler maişet hususunda güçlük çekmeyordu. Mevleviler bazı tekaliftin müstesna idi, mevleviler hamam parası tıraş parası bilmezdi mevleviler kendi üşürlerini kendileri keserlerdi.

Evkafıcelaliye adını alan mağsub bir çok arazinin ferağ muamelesini doğrudan doğruya çebebiler yapardı, mevlevilerin başı olan Postnişinlerin bir imzasile bütün düğümler çözülebilirdi. Mevleviler hükümet içinde ayrıca bir hükümet idi, mevleviler bir taraftan Ebubekir, diğer taraftan hazreti Fatime soyundan geldiklerini gösterir silsile namereler basdırarak Kavmi necibi araptan olduklarını iddia ederdi. Eski postnişinlerden bostan Çelebinin Konyada sırtına bir semmur kürk geçirmek suretile Meşhur şair nabiye söylendiği bir kasidenin şu (HALİFEZADEVÜ SEHZADEVÜ NEBİ ZADE-SE RÜTBEDİR ŞEREFÜ DUDİMAN MEVLANA) Beyti sonradan gelenlerin koltuklarını kabartmakta idi. Abdulhamit mevlevilere karşı yine evladı araptan seyyadizadeleri çıkardı Ebulhuda gibi zeki bir iblise son derece yüz verdi. Ahlaksız bir adam olduğu için mevlevilere galebe çalamadı, medreseleri korumayı, hocaları şımartmayı daha uygun buldu ve ol suretle tevazunu temine muvaffak oldu. Medreselileri askerlikten istisna etti, medreselilerde yol parası vermekten hariç tuttu, medre-

selileri de temettü vergisinden af etti, medreselilere de maaşlar bağlanmaya, bahşişler yağmaya başladı, remazan kürsüleri hocaları gükretmekte, mevlevileri ise titretmekte idi. Yalnız medreselilerin bir eksigi vardı.

Hamam parası ile tıraş parası idi. Bugibi masraflarda onlara o kadar ağır gelmeyordu. Medreselerin bütün höcrelerinde çağ denilen bir abdest yeri vardı bu çağların ayağı çağlayarak medresenin bahçesine akardı. Orada parasız pulsuz pekala bir hamam yapılabiliyordu, tıraş parasıda bir şey değildi. Seyyar berberler vardı onlar omuzlarında bir heybe ile akşama kadar medrese medrese dolaşırlardı. Bir medreseye girince hocalarımı tıraş ederim diye bağırırlardı.

Bundan otuz yıl önce bir medresede bir hocanın yanındabulunuyordum heybeli bir berberin bermutad Hocalarımı tıraş ederim nağmesini duyan hocaefendi hemen kalkup cama vurdu, banada yüzünü çevirdi. Başımдан çok rahatsızım mücade edinizde hazır gelmiş iken şu berbere başımı bir kazıtayım dedi. Bu hocaefendi iri göğdeli ve kalın derili bir zat idi. Berber takım-

larını ortaya döktü hocanın başını kazıma başladı. Rende- nin talas çıkardığı gibi başını kazıya kazıya aşındırdı, belki bir saatten fazla meşgul oldu, kazımak ve kanayan yerlerine pamuk koymak şartile aldığı ücret nedir bilirmisiniz? Yirmi para..... Oyle başın böyle tıraşı olmakla beraber yirmi parada masraftan mı sayılırdı. Sonradan öğrendiğime göre bu berber para kazaamak için medreselerde başkazımaz imiş, sevap kazanmak için hocaların başını kazırmış, hatta fakir talebeden yirmi para değil, beş para bile almaz imiş.. Medreselerde oku- nur meşhur bir misrağ vardır.

(بای ما ی چشم موی نان ملا کس ندید)

(Yılanın ayağını, karıncanın gözünü, talebenin ekmeğini kim- se görmedi) demektir. Hakika- ten böyledir. Daha onların gö- rünmez yerlerden bir çok ekme- kleri gelirdi.

Medrese aleminde bir de cer usulü vardır. (Cer) arapçada çekmek türkçede menfaat ma- nasıdır. Bazan iki birleştirile- rek (cer, cür) dendiğide vardır. (Divanı lügati Türk) menfaat manasına geleni (cür) olarak kaydetmektedir. Dilimizde ikisi birlikte (Cerri menfaat, cürri menfaat) şekillerinde de kullanı-

lır. Maneviyat mukabilinde me- nfaat toplayanlara (cerci) mad- diyat mukabilinde para toplaya- nlara (Çerçi] demir. ve birbirin- den söyleyişle ayırt edilirdi. (Cerrintürlü türlü nevileri vardır. Remazan cerri, kurban cerri, harman cerri, bu üç cerrin en yağlısı remazan cerri idi. Üç aylar denilen recep şaban reme- zan yaklaşırken medrese alemi nde bir kımıldanma başlardı. Genç talebe köylere olgun talebe küçük kasabalara büyük mü- de risler büyük şehirlere dağı- lırlar, yağlı bir muhit bulup ora- da kalırlardı.

Bu cerlerin en muhimi ra- ramazan cerri idi. Omuzuna heybesini alupta yola çıkan bir talebeye nereye: diye sorulursa (Şuhur selâse münasebetile) diye cevap verirdi. Bütün mukaddes geceler bu aylarda toplandığı için her nereye gidilirse ekme- k bol iltifatlar mebzul olurdu.

Şnhur selâse münasebetile me- dreseliler nasıl cerre hazırlanırlarsa her köy ve kasaba ahalisi de cerciler için yerlerini ve- receklerini hazırlarlardı. Zaten müslümanlığın esas muavenetten ibaret değildi? Namazı eda, orucu ifa edemiycek derecede vücuttan düşmüş olan ihtiyarlar manevî borçlarından kurtulabil-

mek için yoksulların karınlarını doyurmaları lâzım gelirdi. Zekât ise fıkara pek açık bir yar- dımdan ibaret idi? Hocda ku- vvei inbatiyeden mahrum olan bir kıt, ahalkına yardıma koş- maktan başka bir şey değildi. İşte hocalar bu aylarda halka bu muaveneti anlatmaya çalışır- ken kendilerinde mühim bir hisse ayırırlar talebenin ve er- babı ilmin bütün fıkara şeran tercih olunması lâzım geleceğini anlatırlardı. İstediklerini söyle- yen kendileri, işlerine gelen mes, eleleri kitaplara geçiren yine kendileri idi. (Camii sağır) şerhlerinin birisinde hayretle okumuştum: orada [talebi ulum için bol bol harcanmamak şar- tile ister gasben ister zor ile hatta sirkatle halkın malını al- mak caizdir. Çünkü talebei

ulumbütün halka taalluk eden bir hak ile meşgul olacaktır.] Demekte idi. Demekki bu yazılışa göre talebei ulum bir sıkıntı ile karşılaşırca ondan kurtlumanın başka yollarıda kendisine gösterilmiş ve buda kitaplara geçirilmiş oluyordu. Telefinefs tehlikesine maruz olan her hangi bir insan için her hangi bir haramın yalnız mu- bah olması değil, vacip olduğu bile nakul ve malum isade bu cevaz ve mubahın talebeye tah- sisi mes, eleyi başkalaştırmış oluyordu. Zümre gayreti ile çok ileri götürülen bu gibi mes, ele- lerin yanlış tatbiki ile diğer fıkaranın hukukunu kendilerine çekmek bu üç aylar cerrinde daha ziyade görülmekte idi.

[Arkası var]

MADENCİLİĞİN MEN'ŞEI VE TÜRKLER NACİ FİKRET BAŞTAK

Dünyanın beş kıtası içinde en geniş, insanca en galabalık, her hususta en mütenevvi, en zengin ve en şairane olanı asya kıtasıdır; Asya, bütün kavmlerin beşiğidir; İnsan medeniyetinin muhtelif ocakları ilk defa orada yanmıştır; Nebatat ve hayvanattan pek çoğunun menşei Asyadır; yidiğimiz o güzel ve lezzetli meyvelerin hemen hepsi de garbi asyanın bir hittasından çıkmışlardır; insanların tabii oldukları belli başlı beş din orada doğmuştur. Dillerin, edebiyatların, sanatların, ilimlerin ve felsefelerin hemen hepsinin de menbaı orasıdır. Büyük hükümdarlar yetiştirmekte velud olan bu büyük toprak parçası, üzerinde taşıdığı kavmlerden bir kısmının vekayınameleri henüz karanlıklarla mestur olmakta bulunmasına rağmen, tarihini mazinin irişilmez

yüksekliklerine kadar çıkarabilmektedir. Onun toprağını en meşhur kapun vazileri doğurabildiği kadar da dünyanın en ve doymak bilmiyen haris cihangirlerini yetiştirmiştir. Hala orada en asıl devletlerin harabelerini: Babil ve ninivayı, palmir = tedmür ve troieyi ekbatan ve persepolisi i'belh = Bakte ve palibothrayı, ephése ve Bergamayı, Hattşas ve Tyane ni temaşa etmekteyiz. Hala orada, bu düşündürücü ve ipret verici manidar harabelerin en muhteşem vem üşag sağ zamanlarında saraylarında yaşamış olanların hay ve huyı zevk ve estarabını dinlemiş olan kavmlerin: ki babililerin, asurilerin ve Fenikelilerin yerine şimdi arapların, eski ahamenitlerin yerine şimdi İranile'in, eski vedaların yerine şimdi hindlilerin yaşadıkları nı görüyoruz; Fakat yine

oradadır ki bütün bu kavmlerin, bu milletlerin hepsinden daha eski olan, ve bizzat kendisinin icad ve ibdağ ettiği medeniyet bütün bu beri kilerin medeniyetlerini vucude getirmiş olan en asıl ve en necib bir kavmin: Türk kavminin, en eski ecdadı olan Sumerlerin ve Asyaniklerin gittikleri yolu takip iderek kuvvet ve enerjile paydar olduklarını görüyoruz.

Yarım asra yakın bir zamandan beri Avrupanın bazı yerlerinde bulunan insan bakiyeleri ve bunların bıraktıkları kablettarih devirlere ait alât ve edevat ve bu keşfiyatın temadisi, Asyanın bir yarım adasından başka bir şey olmıyan bu kıtanın tarihten evvelki mazisini pek zengin ve yüksek göstermiş ve alimlerden bazılarının nı zarında Asyanın eskilikçe olan azamet ve haşametine halel getirmişti. Hatta bunlardan bazıları, meselâ S.Reinach bu Asya düşmenliğini çok ileri götürerek: (şark serabı = le mirage o i-ental)) unvanile bir de mekale neşretmiş ve Avrupanın Asyaya pek az şey medyon olduğunu isbata çalışmıştı. Halbuki préhistorique cihetinden Avrupanın Asyayakarı gösterdiği butefevvukun sebebi vardı: Avrupanın hemen

her tarafında adım adım hafriyat yapılmış ve inceden inceye tetkikatta bulunmuş, ve hemen her noktası elmeşmişdi. Buna mukabil o Büyük Asyada yapılan hafriyat, devde ku'ak nisbetinde bile değildi. Ha! böyle iken bile Fransanın Musul sefiri Bettanın Musuldaki ilk teşebbüsünü takip iden bazı hafriyat meopotamya ve Irak sahasının zan olundığından daha yüksek bir kademe malik o duğu ve ak deniz havzası medeniyetinin valide si olan garbi Asya medeniyetinin sami ve yahut arı kavmler tarafının değil belki de hemen munhasıran turani kavmler tarafından icad edildiği görölmeğe başlamışdır, layard, Layara loftus, Rewlinson, oppert, fresnel, sarzec, menant, smith bu hakikatların ilk mübeşşirleridir. Fakat bunlardan epice zaman evvel yüksek ve keskin bir hads = intuition kudretine ve pek vasi bir hamulei tebehuremâlik olan baron d'eckstein yalnız o vakte kadar Hind ve İran din ve lisanları ve eski ariyenlerin ananeleri hakkında mutahassısların neşr ittikleri malumat ile Tevratın ve bir de kurunuu'â müverrihlerinin ve bu miyanda bilhassa Trogue pompée ile jostinin virdikleri haberler arasında çalışan zekâsı sayesinde

garbî Asya medeniyetinin doğ-
masında turanilerin haiz olduk-
ları aslı ve ibdâi mevkii sezmiş
ve göstermişti. İşte bütün bun-
lar büyük alim ve mütebahhir
F. lemoriant de en son inkişafını
buldu: mumaileyh muhtelif eser-
lerinde; hatta Joseph de Halévy
gibi bazı rakibleriyle giddetli mu-
nakaşaları bile göze aldırarak,
bu büyük hakikati: garbî asya
medeniyetini Türklerin vücudunda
getirmiş olduğu halikatini bü-
tün kuvvetle müdafaa etmiştir.

Fakat büyük harbin hitamı-
na kadar Asyanın kablettarihi
hakkında pek az şey biliniyor-
du, o da J. demorgan'ın İra-
nın garbinde Kerha ve Kârun
nehirleri havzalarında yaptığı
hafriyatından çıkan neticelerdi.
Lâkin büyük harbin hitamından
sonra gerek Irakda: Sumer mem-
leketinde, gerek İranda, gerek
Türkistan'a (Anau) da, gerek
Hindistanın şimali garbisinde:
İndus havzasında ve gerek A-
radoluda: kızıl ırmak havzasın-
da, Malatyada, Kayseri civarında
yapılan mütevali hafriyat Asya-
nın pre istorik sahadada Av-
rupadan geri kalmadığını
ve bu hususda da pek geniş ve
pek zengin olduğunu isbat et-
miştir.

Edimburg üniversitesi arch 6

ologie préhistorique profesörü
olan V. Gordon Childe'ye
terceme edilmiş olan l'orient
préhistorique isimli eserinde bu
hususla şöyle söyleyor:

"Ancak bin sene vardır ki
İskoçya ve şimalî Avrupa'nın diğer
akşamı cehalet ve barbarlık ka-
ranlıkları içine dalmış bir halde
bulunuyordu. Bin sene daha ev-
vel, karanlık kıtamız üzerinde
Ak deniz kıyılarında yalnız bir
kaç nokta tarihin ışığıyla aydın-
lanmıştı. Bunada takaddüm iden
binincinin cereyanı estasında, sı-
rasıyla bu ışıklar da sönüyor, ve
yalnız tirynthe ve troienin ka-
demeli surlerini tenvir iden
kahramanlık efsanelerinin golane
ve korkunç ışığı kalıyor. Bunun-
la beraber, ecdadımızın kaba a-
letlerini ve meharetsizce yapılmış
süslerini toplayan ve onları
takribî olarak tarih sırasıyla ve
yahut mevzu kömeler halinde
bir araya getiren kablettarihçi,
eslafemizin barbarca olan mazı-
sı üzerine bir az ışık atacak
bir halde bulunmaktadır. O, bu
suretle müteakib devirlerde, Av-
rupanın filan yahut falan hit-
tasında oturan muhtelif kavim-
lerin maddi hayatını bir tablu
halinde yeniden terkip itmeğe, ve
hatta bazan, onların san'atlarının

mahsulu olan eserlerin yardımı-
yla, muhtelif insan kümeleri ta-
rafiadan vukua gelen muhaceret-
lerin izini takibe muvaffak
olmaktadır.

"Bununla beraber, bu suretle
meydana çıkarılmış olan kavimler,
haman zaruri bir surette, isim-
lerinin mechuliyetini muhafaza
idiyorlar; onların ruhi hayatı
bizim için kapalı kalması mu-
kadder olan bir kitabdır, ve
hatta bıraktıkları asarı atika
bir çokları tarafından şüphe ile
karşılanmıştır.

Fakat bu kablettarih Avru-
palıların bu uzun fakat karışık ve
sisli tarihinden vazih surette reh-
berlik idecek bir ip ucu çık-
maktadır: buda şarkten garbe
doğru intişar eden ve garp
tarafından kabul ve tahvil idilen.
İcadat ve ihtiraattır. Ve, Avru-
panın kültür sahalarının bulmuş,
kabul ve ya kopya etmiş olduk-
ları şark evsafını haiz bu eşyanın
tetkiki ile dirki İsadan evvel
bininci binin birinci nisfındaki
Barbar Avrupada malum olan bu
muhtelif medeniyet zümrelerinin
yaşını sırf nisbi tabirler ile ol-
maktan daha iyi bir surette tarif
etmek ümidi bizim için mümkün
olmuştur.

"Fihakika, nil üzerinde
Mézopotamia da, yazılmış tarhin

açık ve berrak ziyası elli
asırlık mesafe dahilinde yolu-
muzu aydınlatmakta, ve, nazar-
larımızı bumenazır üzerine atf
ederek, onun bizden en uzak
bulunan ucunda, mükerremel teşki-
kilata malik bir hülûmet, şehri
bir hayat, bir yazı ve kendisine
hakim bir sanat.. keşf ediyoruz.
bundan başka, eski şarkda me-
deniyetin fetih büyüktür aminin
hiç olmazsa bir kaç macerası
halk sahnesi üzerinde oynanmış-
tır. Fihakika, perde kalktığında,
en büyük anlar görülür: İnsanın.
tufeyli rolunu oynamaktan kurtul-
masını mucip olan inkilap, ve zira-
atin kabulü ve biriktirilen erzakın
çoğalması sayesinde o, kendisini
kuşatan muhitin tahavvül ve telev-
vunlarından kurtulmuş bir müstahsil
oluyor, ve, maddenin keşfile onun
hassa amının tatbikat ve ameli-
yat sahasına vaz'î bu inkilabı
ikmal etmiş bulunuyor. Bununla
beraber, biz, Nil ve Frate kıyı-
ları üzerinde, menşelerin o kadar
çok yakınında bulunmuş olu-
yoruz ki, azim bir ehemmiyeti
haiz olan bu terekkilere amah-
tarnı baltık kenarındaki kjoekke-
nmoedding leri, yahut iskoçya
sahillerindeki deniz hayvanatı
kabuklarını muayene etmekten
daha ziyade burada bulmak
taliine mazhar olacağız. Bundan

başka şarkta sık sık elde edilmiş olan mutalar avrupa kablettarihi için yazılmış şerhler hizmetini görmektedir.

Eski şarka menşup kavmlerden bazıları ya Avrupanın bazı taraf larının neolitik sakinleriyle yakından akraba idiler, ve yahut da daha evvelce Avrupada oturmuş olan pale olitik avcıları ırkından gelmiş bulunuyorlardı. barbar halinde bulunan ecdadımızın ruhi hayatı hakkındaki keşifleri, onların bu şerefli amca zadelerinden beklememelimiyiz? Şarkın edebi metinlerle şerh ve tefsir edilmiş olan icraat ve ameliatı, sessiz kalmış bir Avrupanın onunla hemzaman olan adetlerini ve meşguliyetlerini tenvir edemezlermi?

"O halde Avrupanın kablettarihini tamamiyle anlamaya muvaffak olabilmek için, kadim şarkın préhistorique ve protohistorique arkeolojisini tetkik ile işe başlamak elzem ve zaruridir. Avrupanın kablettarihi, başlangıçlarında heman heman şark d ş h a s ı n ı n m u v a f f a k olduğu fuhatın taklidinin ve yahut de adaptationının tarihinden başka bir şey değildir: bu fuhatın tarihi bile şarkın kablettarihi içerisinde bulunmak tadır.

"Arkeolojiye yahut antropolojiye muteallik taharriyat sahasında, kadim şarkda yapılmış olanlar kadar şaşırtıcı keşfiyat başka hiç bir tarafta yapılmamıştır. Burada bana Mısırın son derecede eski mazisinin büsbütün yeni bir mebhsinin: Badaride o vakte kadar malum olan şehrin hepsinden mukaddem, neolitik bir kültürün inkişaf etmiş olduğunun keşfini, ve yahut İsa dan evvel 4 üncü binin sonunda Sumer medeniyetinin işidilmemiş bir şaşaa ile parladığının meydana çıkmasını ve, nihayet harappa dave Mohenjo. daro da yapılmış olan hafriyatlarla Hindistanın da hayret ve heyecanı mucip olacak surette, şarkın tarih sahnasına girmiş olmasını zikr etmek kifayet edecektir. "[1]

Şimdi F. lenormant nin madenciliğin hangi devirlerde kimler tarafından ve ne suretle keşf ve icat olunduğunun tafsilatını göreceğiz. Bu büyük alim, burada, tevratin ve zend avestanın ve diğer şark ananeleriyle kablettarih ve beşeriyat alimlerinin mutalalarını mezc ve ter kib ederek büyük bir hakikatı

(1) V. Gordon Childe: L Orient perhistorique: S 15-17.

meydana çıkarıyor ki oda beşeriyetin tekâmül ve terekkinde büyük ve mühim bir merhale teşkil eden bu keşf ve icadın yani madenciliğin şerfinin Türk lere aid olduğundan hiç bir anane boş manasız değildir. en sathı görünen ananelerde, hatta efsanelerde bile büyük bir hakikat gizli olduğunu Troie, Mykène ve geridde yapılmış olan hafriyat pek parlak bir surette meydana çıkarmıştır. Şimdi Fransanın bu büyük mütebahhirini dinleyelim:

Şimdi bütün tarihten evvelki asırların esrarına nüfuz itmeğe ve madencilik métallurgie sanatının insan ırklarından hangisinde doğmuş olduğunu araştırmaya çalışalım. Hiç olmazsa yukarıda göstermiş olduğumuz üç ocakdan en eski ve en feyizli ve bereketli olanını, yani tesir ve nüfuzu bütün ileri Asya = Asie Anterieureye ve oradan da Avrupaya inşiaitmiş olanı, yani Bi. ble in Tübalcainin simasında teşehhus ittirdiğini arayalım.

Bu tetkik için, arke oloğun mtalaa ittiği maddi eserler bize artık rehberlik idemezler. Hiç olmazsa, onlardan ancak bir vak'anın, fakat ehemmiyet itiba-

rile birinci derecede geleni, ve, hem, kendisini ihata eden kattanın her tarafında madenleri işlemek için müşterek bir noktai azimetin yani hamî yahut köşi ve samî ırklar eger mazinin bir noktasına çıkıldığında bunların bir tek kütükte birleştikleri görülmek istenmezse ile arayan ırkının medeniyet için elzem ve zaruri olan bu sanatın esaslarını aynı suretle kendisinden ıktıbas etmiş oldukları müşterek bir menbain zaruri olan mevcudiyetini, hem de bu menbadan çıkan cereyanların uzanıp yayıldıkları hududu tayin eden ve nihayet ilk madenciliğin, mutlak bir surette müstakil olan diğer merkezlerinin tesiri nerede başladığını meydana çıkaran bir vakanın ısbatını taleb edebiliriz. Bu vaka, tuncun terki bindeki ıttıratı ki orada bakıra nisbetle k layın terki 100 de 10-15 dir, ve nisbetteki bu ıttırat, bunun kademe kademe ilerileye rek vasi bir saha üzerine yayılmış aynı bir icadın neticesi olduğunu meydana koyacak kadar mutlak ve katidir. Bunun sahai intişarının coğrafi hudutlarını mösyö do Rougemont pek mükemmel surette tayin etmiştir:

(Şarka doğru diclenin, yahud

daha iyisi Média ve asıl faris = Perse dağlarının şarkına geçerler. Basra körfezinin nihayetinden Sina yarım adasına doğrulur, ve asvan = Syencdenbed ile libye vahaları tarikile ak denize kadar Afrikayı kat ederler. Atlas okyanusu, garbde tuncun sahai itişarını ve Avrupayı tahdid eder. Şimalde, Orcadeslerden hareket eden hudud, norvecin cenubi ucundan ve İsvecin ortasından geçer. Daha ötede kararsızlıklar başlar; finva kavmlerini solumuzda bırakırız, fakat bakır, kalay ve çinkodan mamul eserlerle tanınmış olan livonya kavmlerini tişarıda bırakmayız; ancak lithuanien ve islav ırklarını sahamız dâhiline idhal etmekmi yoksa oder nehri'ni yukarıya çıkarak ve macaristan ve tiransilvanya dağları tarikiyle karadeniz sahillerine gitmekmi lazım geleceğini bilemiyoruz; karadenizden kaffas tarikiyle noktâi azimetimize avdet edebiliriz, eğer yolda çud = Tchoudelar tarafından tevkiif edilmiş olmasa idik. bunlar madencilikleri ve tunçlarının halitasını vücuda getirmelerile, hudutlarımızı Siberyanın ortasından geçirmeğe bizi mecbur ederler; ve burada çin endüstrisinin karşısında bulun-

ruz,, bununla beraber cetvel henüz natemamdır, zira bu vasi sahaya, madencilığe ait olan tarihi henüz yapılmamış olmakla beraber, orada fevkalade eski hatta aryaaların birleşmesinden evvelki bir devirde demirciliğin kendisine mahsus nisbetlerde halitası yapılan tuncun muzaaf işçiliği in inkişaf etmiş olduğunu görürüz; zira veda ilahları, aryaaların malup edip püskürttükleri ahaliin bu iki madene bizzat aryaalar derecesinde temâmile hakim ve mutasarrıf olduklarını gösteriyorlar.

Tuncun terkibindeki ittirat hadisesine bu suretle birinci derecede bir ehemmiyet virmek ve bunu kitabı tekvin = Genesdeki ananenin kendisine çıktığı madencilik menbaından inşia itmiş olmasının mütemayız bir vakası ad itmekle, tunç devri ile demir devrinin zaman itibarile birbirinden ayrılması üzerinde hiçbir suretle lüzumundan fazla ıstırar itmek iddiasında değilim. Bidayette bu cihet, şimali iskan dinavyaya mahsus vak'alara nazaran, çok fazla izam idilmiş ve nihayet unutulmağa yüz tutmuştur. Pek çok memleketlerde her iki maden aynı zamanda taranmış, ve mahalli bir takım esbab ve tesadüfat, bazı kavmler-

de tuncun işlenmesini daha ziyade kolaylaştırılmakla onlarda evvela bu madenin takaddüm ve te-fevvukuna sebep olmuş, Halbuki obir taraftan diğer bir takım kavmlerde pek eski zamanlardan beri demirin imali inkişaf itmekte bulunmuş idi. Alemleri kadimin ilk demireilerini kendisine vazideceğimiz ırkın yaşadığı menbada bile, tunç ve demirin keşfi, birbirine mücavir kabilelerde, doğar doğmaz hemen birbirini veliy ve takip itmiş olmalıydılar; ve tevratin ananesi onları birbirinin muasırı yapmakla fazla nazarı dikkat ve itibare alınması lâzım bir karine virmiş oluyor, ki biraz sonra bütün bir sıra mütevassı karinelerin ona bağlandıklarını göreceğiz. Her iki madenin işlenmesi aynı menbadan neşet itmektedir; Yalnız muhtelif uzak kıttalara doğru yürüyüşlerinde, ceryanlar birbirinden ayrılmış ve açılmış ve çok defa tayini mahiyetlerini bizim için hemen gayri mümkün olan bir takım esbab ve tesadüfat neticesinde, birbirinden çok farklı bir takım teakup safhaları arz itmişlerdir. Fakat demir madencilğine müteallık vak'alar bize, ilk müşterek menbaın birliğini tayin itmemiz için, tunç halitasınıniki kadar müsbet, o kadar zahir ve

ayan ve okadar manali hiç bir şey arz itmezler.

Eski âlemde yaşayan kavmlerin ilk ecdatlarının hayat ve mevcudiyetleri hakkında muhafaza ittikleri büyük bir kısmı efsanevi olan ananelere muracaat idecek, ve busuretle, harita üzerindeki sahai nüfuzu tesirini ölçtüğümüz bu ihtira merkezine yükselmeğe çalışacağız. Taharri tehlikeli ve müşkilât ile doludur; Fakat yol, daha evvelce, müteveffa baron d'Eckstein tarafından açılmış ve onun nafiz zekâsı, eriyen ve samî milletlerin inkişafından evvelki Asyanın menşelerini ihata iden karanlıklar içinde okadar cüretkârane ve okadar mahirane nazarlara atmağa ve şayanı hayret bir derecede kadim olan bu medeniyetler davasının muhayyilesi üzerine icra ettiği galebe olunmaz Cazibe ile onların bir çok asar ve alaimi tanımağa muvaffak olmuştur. o, şöyle söyleyordu "nevi bişerin en eski asarı atıkasına, kürrei arzınasarı kadimesine tatbik olunan aynı tarzı mesai tatbik olunabilir. Cuvier bir hayvan âleminin enkazını meydana çıkarmıştır. Brongniart azim bir mecmu'atı nebatata taze hayat verebilmiştir. Eliede Beaumont arzın temellerini keşfidebilmiştir, bepsi de uzri mevcudi-

yetlerin teakubini, bunların, aslı ve uasuri kitlelerin teakubu ile olan tevafukunu, birincilerin uğradıkları inkilâplar, silsilesini, bunların, diğerlerinin duçar oldukları inkilâbat ile olan tevafuklarını gösterebilmişlerdir. Bu suretle, ibtidai kavimlerin mensup oldukları büyük ırkların teselsülünü keşf etmek ve onlardan kalan asarı, müstehase haline gelmiş olan kemiklerinde değil, fakat kadim bir ictimamî zeminin temellerine kadar kazarak, fakat onların dini müesseselerinin yataklarını, ve ona muadil olan medenî ve siyasî müesseselerinin tabakalarını meydana çıkartarak ifşa etmek mümkündür. Binnisbe yeni olan diğer insan ırkları onların; evvelkilerin mesaisine varis olmuş, miraslarının şeklini değiştirerek ve oraya yeni bir nüs-gü hayat ilâve ederek, onların tecrübelerinden istifade etmişlerdir.,

1854 den evvel yani kablet-tarih atikiyat = Archéologie Préhistoriquee dair keşfiyatın bu ilmi amirane ve mütehakkimane bir surette vaz ve tesis ve onun ehemmiyeti bütün zekâlara ihtar itmesinden 20 sene mukaddem baron D. Eckstein, bilhassa ar-yaların ananelerinin yardımı ile, madenciligin menşeleri meselesini derinden derine tahkik ve tefeh-

hus itmiş ve bu meselenin halli nerelerde ve hangi ırkda aramak lâzımgeldiğini kâhinane bir sıhhat ve emniyetle göstermiş idi. İşte o vakit şöyle yazıyordu : (1) "bir takım kavimler vardır ki, toprağın feyz ve bereketi ve ziraatin mahsulleri ile olan alâka ve münasebeti itibarile, uçurum mabutlarına taparlar, Pélasge ırkları, elh bu kabildendir; Yine bir takım kavimler vardır ki aynı mabudlara başka bir noktai nazardan taparlar, Çünkü bunlar munhasıran madenî bir âlemin parlaklarına arzı ubu'iyet eder. Ve bu ibadeti sihrimiz ibadetlere ve tılsım hürâfelerine rabdeylekler; Bu kavimlerin ve bu ibadetlerin Kuşilerle, Fenikelilerle, Mısırlılarla, Ken'anilerle, Hamialilerin büyük şubeleri ile bir karabeti yoktur. Acaba bunları arya ırklarının, Hindu- Avrupalı kavimler ailelerin efsanevi cedleri arası-namı vazetmek lâzımdır? Hayır, Onlar samî kabilelerin itikatları meyanına idhal edilmedikleri gibi berikilerin dinlerine de soku-lamazlar. Madencilığın bu mabutlarına yapılan ibadet, cinlerden ve çok defa tuhaf şekilli

fantastik mevcudatdan müteşekkil alay ve orada simaları bazen pek bariz ve mütemayiz bir surette teressü eden bazı kavimlerden müteşekkil bir takım ırklar, çok defa eski bir âlemin, aryen ve sami ırkların, fakat her yerde bu korkunç mabutları sevmediklerini yahut onları istihkâr ettiklerini gösterecek bir surette, hatırasını muhafaza ettikleri bir âlemin ananelerine karışmış bulunan bütün bu şeyler, onlara asla ibadet etmeyen, hatta pek küçük bir hürmet bile göstermeyen kavimlerin mensup oldukları aynı secereden değildirler. O halde, madencilığın mabutlarına samimi surette ibadet ve onları kendilerinde menşeleri oldıkları eiddiasile büyük mabutlar ad ve itibar eden kabileleri keşfetmek için onun etrafına bakmak icap eder. "Tetkikat ve taharriatımızın bu yolu üzerinde, bizzarure bir takım ehemmiyetli kavimlersilsilesine tesadüf ederiz; Bu halde kurun ve asarın karanlıkları içinde altai silsilesinin kâşifleri olan Türk, Mongol, Tonguz kabilelerine mahsus bir takım ananelerin ve itikatların karşısında bulunuruz; Aynı zaman, Ural vadilerinden Şimâli İskandinavın müntehasındağı nahiyelere kadar olan sahada oturan

ve menşeleri ariyen olan kavimler tarafından eskiden püs-kürtülmüş ırklara mensup olan Finova kabilelerine, bidayette diğer kavimlerle akraba bulunmuş olan kabilelere, muahharan Tibet kabileleri camiasına dahil olmuş kavimlere, ve, izleri Hazarajad dağlarına kadar Paropani sus (Efganistandaki sefid köh ve köh baba) boğazları boyunca takip olunabilen bütün Lahdac ve Baltistan vadileri yerlilerine temas ederiz.

Muhtemeldir ki Belour vadi-lerindeki yerliler ve Wakhan ve Tokharestanın en ucra köşelerindeki kabilelerde, esas itibarile, madencilığe müteallik bütün sanatların keşfin ilk evvel teşebbüs etmiş olan aynı aileyi beşeriyeye mensupturlar. Çoğdraların, yahut aryenlerle meskün Nevahiye yakın Kuşitlerin hesabına çalışmağa mecbur olan bu kavimler, Kuşitlerin boyunduruğundan Aryen ırkların boyunduruğuna altına geçmekle yalnız Tiran değişmiş oldular.

Bu faraziye'nin lehine şahadet eden kuvvetli müşabehetler ve mukayeseler vardır: Kafkasyada yerleşmiş olan bir çok ırklar ve bilhassa Tubal ve Mesech'in evlad ve ensali zamanı

[1] Athénœum Français, du aout 1854 -

kadimdeki halip = Chalybeler
tibarenineler, Mossinekler = Mos-
synoegeu aynı şecereî ak-
vamdan dağılmış parçalarıdır.,,

Burada kendilerine ima
edilen lavimlerdeki birlik şimdi
ilmin sahasına dahil olmuştur.
Raskların, Castrenlerin, Maocmül-
lerlerin Philologie sahasindeki
şayanı hayret mesaileri şunu
meydana koymuştur ki Fin-
landadan Amur nehrine kadar
Avrupa ve Asyanın şimalinde
oturan bütün muhtelif ahali: Fi-
novalar veçud = tchoudeler, Türk-
ler ve Tatarlar, Mongollar ve
Tunguzlar aynı bir kütüğe men-
supturlar, Ve bidayetteki bir-
likleri, bu milletlerin söyledikleri
lehcelerin yakınlığıyla isbat edil-
miş olan bir tek büyük aile
teşkil ederler. Bunların lisanı,
Maocmüller ve Bunsenin göster-
dikleri vechile, gayet ibtidai
bir halde tevakkuf etmiş ve nut-
ku beşerinin tekâmülünde, sâmi
ve ariyen lisanlar gibi tasrifi leh-
çelerin teşekkülünden evvelki bir
safhayı temsil etmekte bulunmuş-
tur. O halde şunu kabul etmek
zeruridir ki, antropolojik siması
nevi beşerin iki esas ırkının:
beyaz ve sarı ırkın kanlarının
bir ihtilâtını gösteren ve bu
kihtilatta her iki kanın nisbeti
abilelere göre tehavvül ve tehallûf

edüb bunlardan bazen biri bazan
diğeri galip görünen bu ailei ak-
vam, tarihte bir ismi olan bütün
kavimlerin çıktıkları umumi kü-
tükten diğerlerinden evvel ay-
rılmış, ve, ilk defa uzaklara
yayılarak, müddeti adetle takdir
edilemeyecek kadar eski bir
zamandanberi kavmi ve
birbirinden ayrı bir mevcu-
diyyete malik kabileler teşkil
etmiştir. İşte bu Turan ırkı
umumi ismi ile gösterileu kavim-
dir. Fakat Turaniler her zaman
nb gün kendilerini bulmakta
oldugumuz aktari şimalde mah-
sur kalmamışlardır. Gerçi, ırkın
bir kaç şubesini en eski anane-
lerinin muntehi olduğu Altayda
ki dağılmaları devrinden itibaren
derhal şimale, Aral gölü kenarla-
rına ve Ural vadilerine yayılmağa
meçbur olmuşlarsada, diğerleri
daha mes'ut hittaların yolunu
tutmuşlar ve ancak ariyen ve
sâmi ırkların son inkişafı
üzerine şimale pûskürtülmüşler-
dir. Finuvalar, Dastani efsa-
nelerinde Ariyen milletlerin
önünde, yavaş yavaş Baltık de-
nizinin nihayetine kadar çekil-
meden evvel, ecdatlarının otur-
duğu Allahın lûtfine mazhar
olmuş cenubî memleketleri hâlâ
tahattur ederler. Meşhur müve-

rih Justinin tarihinden bir parça
diyorki: diğer bütün milletlerin
hakimiyetinden evvel, mütekad-
diminin Asyası, ileri, Asya = Asie
anterieure tamamıyla, on beş
asır müddet zarfında Scythe-
lerin yani Turaniler = Touraniens
in zabtında kalmış ve bunlar
dünyanın en eski, hatta Mısır-
lılardan daha eski bir kavmi
teşkil etmekte bulunmuşlardır.

Troque — Pompéenin Asya
ananelerinin iktibas ettiği bu muta-
mu'ta bugün ilmin keşifleriyle
teeyyüd ve tahakkuk etmiş ve
sağlam deliller üzerine müstenit
mevsuk ve esasl hakikatler sırasına
geçmiştir. Assyriologique tetkik-
leri en muazzam ve en ziyade
beklenilmeyeni, Aryalar ve sa-
millerden evvel bütün ileri
Asyada Turani kavimlerin inki-
şafı dünyanın bu kısmında ilk
medeniyetlerin doğuşunda bun-
ların haiz oldukları hakim ve
faik hissayı meydana çıkarması
olmuştur. Mihî yazıların halline
kadar her şeyin meçhul bulun-
duğu pir mazi üzerine bu tet-
kiklerin seçtiği nurlar, bu andan
itibaren, bizim, sam ve Yafesin
muhaceretlerinin öte tarafında
Aryenler ve Semiler henüz ço-
banlar hayatını sürmekte iken,
daha evvelce temeddün etmiş

eski bir Asyayı ve tamamıyla
Turanilerin ve Guşilerin Asyasını
sezmemize yardım ederler.

Medya = Medie, İranî ırka
mensup asıl med = Mède lerin
birleştiği tarih olan İsadan ev-
vel VIII İnci asıra kadar,
Türk - Tatar ve Moğul şubele-
rine sıkı sıkıya merbut bir dil
ile konuşan bir kavim ile mes-
kûn olmuş ve tamamile Turani
olarak kalmıştır. Bu istiladan
sonra bile, İraniler ancak hakim
ve adetleri az bir sınıf — Gas-
te teskil etmekten başka bir
şey yapmamışlardır. Aehéméni-
deler zamanında bile halkın he-
yeti umumiyyesi, İran hükümdar-
ları mühürdarlığının resmi leh-
çeleri arasında sayılmak şerefi-
ne mazhar olmuş olan, eski diliyle
konuşmakta bulunmuştur. Tu-
rani olan Medya yalnız dilini de-
ğil, fakat kendine malîsus olan
dehasını da muhafaza ediyor. Ve
Zerdüştinindeki ikiliğe karşı
muhtelif vesilelerle yaptığı mü-
cadele ancak pek sonraları te-
vekkufa uğrayor; Onun hususî
itikatları İran ırkından olan fa-
tihlere kador rûfûz ve hulûl edi-
yor, Ve bu fatihlerin dinî fi-
kirleriyle birleşmesinden müte-
vellit halita sihirbazlışı = Mağis-
me manzumei diniyesini husule

getiriyor ki buda, bizzat Farsa kadar uzun zaman halıs mazde-izmin tali ve İkbolini sarsıyor. Daha cenupta, Turaniler bize, bizzat babilinkinden daha eski bir hars Cultureun ocağı olan Susiane ahalisinin ehemmiyetli bir kısmını teşkil etmiş olarak görünüyor. ve Keldaniler inbilhasa (kadim memleket) tesmiye ettikleri memleket aynı zamanda İsada 23 asır evvel uzak futuhata girişecek kadar da kuvvetli bulunuyordu. Garbî Asyanın bütün muhtelif ve mütenevvi ırklarının müşterek hududu üzerine konmuş olan bu merak aver memleket, tarihî devirde de kendi arazisi üzerinde o ırkların birbirleriyle karma karışık bir halde yaşadıklarını görüyordu. Aynı zamanda orada Sam ırkıdan olan Elamlılara (1) asıl Şuselilere, Turani aileden neş'et etmiş olan Apharséenlere, Aryalardan bir şube olan UXienlere, kuş şubesi vasıtasıyla handan inmiş, ve Ninivada bulunmuş olan kabartmalara göre, hemen zencilerden ibaret bulunan Cosséenlere, hepside birbirinden ayrı olan milletlerini muhafaza etmiş, ve, bugün Maca-

[1] Bu yazının muharriri F. Lenormant olduğu hatırdan çıkarılmalıdır. N. F. B.

ristanda oturup muhtelif menşelere mensup ah-linin olduğu gibi, biri biri üzerine konmuş oldukları halde tesadüt clunuyordu. O kadar mütenevvi olan bu ırkların simaları, Asûri saraylarının duvarları üzerine nakrolunmuş olan harp levhalarının bize arzettiği susalı harp esirlerinin suretlerinde en bariz ve aşikâr bir surette seçilmektedir. Fakat en eski zamanlardanberi halk üzerindeki siyasî faikiyet, Turanî unsura aid bulunuyordu; Dilini hiç olmazsa resmî hususatta ve muhtelif unsurlar arasında müşterek bir lehce olarak diğerlerine kabul ettirmiş olan odur. Fırat ve Dicle havzasında, Babilonya ve Keldaniyede, abidelerin ve ananelerin bizi yükselte bildikleri en eski devirlerde, birbiriyle yan yana gelmiş bir ve çok mahallerde de birbirleriyle karışmış, birbirinden ayrı iki ırka mensup ve muhtelif iki dil ile konuşan iki kavmin karşısında bulunuruz ki bunlar da Sémito — kouschitelerle Turanilerden ibaret olan Soumirler ve Accadlardır. Bu toprak üzerinde ikisinden hangisi diğerine tekaddüm etmiştir. Bunu söylemek mümkün değildir, Zira nazarımızın irişebileceği en

eski devirlerde bile onların beraberce yaşadıklarını görüyoruz. Fakat müsbet olarak söylenebilecek bir şey varsa o da şudurki: Akatlar Turan ailesi içinde hususî bir şube teşkil ediyorlardı. Ve bu şubenin dili tekâmül sahasında aynı aileye mensup diğer kavi nlerinkinden daha iptidai bir halde tevakkuf ve tebellür etmiş bulunuyordu; Onlara verilen Akkadlar ismi kendi lehcelerinde "dağlılar," manasını ifade ediyordu. Halbuki bunlar uzun zamandanberi Senaar ovalarında oturuyorlardı, ve onların, bu isimle uygun gelen, en eski hatıraları "eski memleket," Susianenin şarkındaki dağlara aid ve muteallik bulunuyordu, ve kendileride oradan inerek her iki nehir tarafından sulanan ovalara yerleşmişlerdi. İşte, aynı arazi üzerinde yerleşmiş olan ve birbirlerine zıt iki ırka mensup bulunan Soumir ve Accadların hususî isdidat ve kabiliyetlerinin ve müesselerinin birbirile kaynaşmasıdır ki, tesirinin nüfuz ettirdiği bütün lleri Asyada o kadar muazzam olan rolunu oynamağa divet edilmiş olan o büyük Babil ve Keldaniye medeniyetini doğurmuştur. Tamamile teşekkül etmiş bir halde gördüğümüz bu muhtelif icadda

Sumerlerin ve Acadların hissaları ne gibi şeyler olduğunu tayin etmek elbette müşkildir. Bununla beraber haklı olarak düşünülebilirki bu işte Turanilerin rolü pek azim olmuş, ve müsbet karineler onu kısmen yakalamağa müsaids bulmulardır.

Meselâ ogarip Mihî — Cüneiforme yazı usulünün icadı onlara aittir, Ve Accad dilinin hususî kabiliyeti ile o kadar tevacuf etmiş ve imtizaç etmiş olan bu yazı, Sami olan Asuri diline tamamen itminan bahş olacak surette intibak edememiştir. (1) Babililerin hayatında o kadar çok mühim bir yer tutmuş olan usulu ayin ve merasimi ile ve Acad dilinde tertip edilmiş olan dua ve efsonleriyle sihribazlık — Magic sanatlarından bazıları, ve VII asırdabilen lisan hususî hâlâ accadca olan yüksek heyet ve tarihi tabii ilimleri Turanilerden yani Akkadlardan gelmektedir. Bil'akis Din, ziraat ve komiciliğin Kouschite yahut Soumirlerin hususî eseri olduğu ve her iki ırkın temas ve ihtilâttından husule gelmiş olan me-

(1) Fr. Lenurmani maalesef bu yazısında Sumer yerine Accad kullanmakta ve bu suretle bir hata yapmaktadır. Fakat yalnız isimlere munhasır kalan bu cihet ber taraf edilirse esasta bir şey yoktur. N.F.B.

deniyette de bunların hissai iştirakiyesi bulunduğunu görünmektedir. Şimdi nazarlarımızı, Elcezire — Mèzopotamie nin iki büyük nehrinin indiği dağlık kütleye çevirirsek orada İsadan evvel IX inci ve VIII inci asırlara kadar orada Turanilerin hakimi mutlak halinde yerleşmiş olduklarını görürüz. Asuri kitabelerinde pek çok olarak zikri geçen coğrafi isimlerle insan ismi haslarının yakınlığı Akkadlar ve Medyanın ilk sakinleriyle aynı ırktan olan bir sıra ahâlinin mevcudiyetini ve bunların bu son memlekettten yani Medyadan itibaren garp istikametinde Küçük Asyanın göbeğine kadar uzandığı sıhhat ve katiyyetle meydana koymamıza müsaiddirler. Bunlar evvelâ Azerbaycan — Antropatène in eski Turanileridir ki muahharen İrani olan Medler tarafından bahrihazeri çeviren dağlara atılmışlar, ve klâsik zamanlara kadar bu ilticagâhta "Gayriari — Anariaeoe," tesmiyesiyle gösterilmişlerdir. Bunu müteakip, hâlâ, ariyen kan taşıyan ermenilerle değil, fakat şimdiki Gürcülerle sıkı sıkıya akraba olan Alarodiyenlerle meskûn olan Ermenistanın cenubunda ve Asuriler tarafından Nahiri diniye gösterilmiş ve

Diclenin kaynağını ihtiva etmekte bulunmuş olan dağlarda Sakin bir çok kavimler gelirki oralarda müruri zaman ile arılmış olan evlatları bugün bile halen hiç olmazsa kürt ismini muhafaza ediyorlar ki bu, onların Turani ırkından olan Keldanilerle ibtidai karabetlerine şahadet etmektedir; nasilki Accad ismide Asuriler tarafından bazan bu hittaya bazanda Cenubi Keldaniyeye tatbik olunmuştur. Oradan bed ile, daima garba yürüyerek, Mesech ve Tubal kavimlerine tesadüf ederizki bunların isimhaslarının tetkiki onları kat'i surette aynı akvam zümresine rabt eder, ve, Targon zamanında (VIII inci asrın sunu) zayıflamış veya başka menşeden olan kavimler tarafınakismen def'ü tard edilmiş oldukları halde XII inci asırda, yani Teğlatp-halasarı ile olan büyük muharebeleri zamanında heman bütün küçük Asya üzerinde hakim bir devletin olanca parlaklığı ile arzı vücud ederler. Ovakit, bil'ahare ol'uşu gibi, Paflağonya ve Pontun dar nahiyele i içinde sığırmış kalmış bir halke değildirler; Fakat, bu iki vilâyetten başka İekmil taurrus silsilesini ve kapadokyayı işgal etmekte bulunuyorlarki, onların buralarda pek eski zamanlardanberi mevcud

diyetlerini Strabon işaret etmekte ve bu cihet, müteakiben, Arien ırkından olan Frikyalılar ile Sami ırkından olan beyaz Suriyeliler — Leucosyriens tarafından, içerisinden çıkarılarak Keradeniz istikametinde tard olundukları Kayseriye — Mazaca şehrinin ismi ilede müsbet ve musattak bulunmaktadır.

[F. Lenormant nın şu tarifine nazaran Mesech lerle Tubalıların Hittitelerden başka bir kavim olmaması lâzım gelir. N. F. B.] İşte, daha şimdiden müsbet tarihe ait olan ve elimizde bir çok abideleri bulunan asırlar içinde Turani Asyanının bize arzettiği levha bundan ibarettir. Bunlar artık tarihe tekaddüm etmiş olandan kalma bekayadan başka şeyler değildir; diğer ırklar onun sahasından bir kısmını çokdan fethetmişlerdir; fakat, arzun bu parçası üzerinde, Turani ırkların, Justin, tarafından hatırası muhafaza edilmiş ve bizimde şimdi fikren bir dereceye kadar ihya edebildiğimiz, ilk devletleri hakkında bir fikir edinebilmek için kâfidir. Buraya kadar gözden geçirdiğimiz kavimler arasındaki dil akrabalığı yegâne rabita değildir; onların aralarında, garip ve natemam, büsbütün

hususî bir simayı haiz ve henüz eyi tevazün etmemiş, müşterek bir medeniyette vardır, ve bu medeniyet son dereceye varan bir eskiliğin evsafını arzietmekte bulunmuş, ve bunun an'aneleri, sonradan gelmiş olan kavimlere, onların hars sahasında muahharen vukua gelen terakkileri için, ilk rehber ve nuktai azimet hitmetini görmüşlerdir. Bu medeniyet, her şeyden evvel, bazı inkaba bir sabiilik şeklini alan, anasırı tabiate müekkel ruhlara tapmakla, sihirbazlık âyin ve merasimi ile ve, madeni servetler bahş ve tevzi eden, tahtelarz Alemin kuvvetlerine ibadet ile ve, son derecede maddiyyat perestane bir temayül il ve ulviyyeti ahlâkiyyenin tam bir fıkdanı ile şayanı dikkat bulunmakta ve, aynı zamanda, bazı bilgilerin vaktından evvel ve hakikaten şayanı hayret bir derecedeki inkişafıyla ve, maddî kültürün bazı cihetlerce olan ilerleyiş haliyle diğer bazı cihetlerce görülen ibtidai hali arasında mevcut olan ahenksizlik ile kendini göstermektedir. Turani kavimlerden bu gün halâ yaşamakta olanların olduğu gibi eski Asyanın an'anelerinde ve abidelerinde izleri bulunmakta olanlarında, Baron D'Eckstein nin ga-

yet mükemmel bir surette gösterdiği veçhile, bariz alâmeti sıhrbazlık ve buna sıkı sıkıya merbut bulunan madencilğin inkıfâfı ile bu şanattan ayrılmayan bir sıra mitolojik telâkkilerin mevcudiyetidir. Gerek kendilerinin ve gerek diğer kavimlerin tarih ve an'anelerinde onlar: Turaniler gayet mükemmel surette maden işçileridir. Ve maden ocağı ve demircilik mabutlarının ibadetkârlarıdır. Bu Turanileri koğmuş ve onların yerlerini kapmış olan kavimlerin muhavvilesinde, bir de hızlı ve meknuz servetlere nazaret eden bu atik mabutlar, yeni kavimlerin nazârında, ve hemen bütün halk efsanelerinin tanıdığı Gnumelerde ve koboldlarda olduğu veçhile, yer altında yaşayan kısas boyulu bir takım mahluklardan ve hazinelerinin kıskanç bekçileri olan bir takım şerir cinler şeklini almışlardır. Türkler ve Moğullar, mehti zuhurlarını ve cennetlerini, Altayların her taraftan aşılmaz dağlarla kapalı ve demirce zengin, meçhul bir vadesine vazederler; onların ecdadı bu mahbesten, demirli, kayaları eriten, şiddetli bir ateşin açtığı bir geçit vasıtasıyla çıkmışlardı. Demirin keşfinin bu hatırası moğullarda, senevî bir bayram ile tebci

edilmekte bulunmuş ve Cengizhanı ilk demircilerinin neslinden adanmışlardır. Cin vekayınameleri, Türklerden bahsettikleri en eski devirden biri onların demiri işlemekteki maharetlerinin de işaret ediyorlar. Finuvalar, Livoniyenler, Esthonienler, ve aynı zümreye merbut bulunan bütün Ural kabilelerinde ibtidai san'at olarak demircilik ve dokumacılık vardır. Bunların dinî hatıralarında madencilğe müteallik efsaneler pek büyük bir mevki tutmaktadır. Finuvaların birinci derecede gelen efsanelerinden biridemin surati zuhurdur; Bakırın zuhuru hakkında efsaneleri yoktur. Onların şairane efsaneleri, bidayeti zuhurlarında, demir ve altından başkasını zikretmez. Onların Vulacaini hükmünde olanı Ilmarinen kendi zevcesini altından imal eder. Slaveler ve Lithuanlar demirin ismini ve hiç şüphesiz onun hakkındaki malumatlarını Finuvalardan almışlardır. Fakat madencilğe müteallik efsanelerin demir üzerinde tekâsüfû onlarda elbette iptidai bir vaka değildir, Bu onların kametgâhlarına, içerisine sürüldükleri memlekete mahsus şeraitin bir neticesidir, ve kendilerine demiri mebzulen arzeden bu memleket, onların Livonia daki kardaşlarının sadı-

kane bir surette muhafaza ettikleri bakır ve tunç işçiliğine muhtaallik eski ananelerin muhafazasına vesile vermemiştir. Filhalka, Ougro — Finnois zümresine rabtedilmeleri lâzım gelen bu Çud — Tchoude kavmi, Ural silsilesi ile Yenisey havzası arasında kalan bütün hittalar'aki bir çok Höyük — Tümülüslerde ve keza asırlardanberi terk edilmiş olan maden ocaklarıyla harabeleri kalmış olan izabe fuatlarında, mevcudiyetinin ve azim surette vukua gelmiş olan tekessurunun izlerini bırakmıştır. Kendisinin asarı bakiyesi keşfolunan memleketler için tarihin fecri tulug ederken bu kavim çoktan görünmez olmuş ve yerlerine Hakalar, Türkler, Moğullar kaim olmuştur ki bu berikiler tarafından evvelkilerin üzerine konmuş olan en eski mevtâi abideler ötekilerden kolayca tefrik olunurlar. Bunların maden ocakları da çalışmaları çok eski zamanlara çıkar, ki bu orada bulunan ağaçların tahaccür etmesinden de anlaşılmaktadır. Çudların höyüklerinde ve eski maden dehlizlerinde, fakat nadir olarak demire tesadüf olunmaktadır; Ekseriyetle bulunan madenler halis bakır ile 100 de 10 nisbetinde kalay halitasıyla vücade

getirilmiş olmakla mütemayiz tuncuttur. Orada bir çok altın eşyada keşfolunmaktadır. Zira Cudlar bu madenide işledilerdi. Hérodote in Thyssagète şekline sokduğu isim şüphesiz onların ismidir; Ve tarihin babası Arimaspe denilen şu Ural madencilerini tanıyor ki, halk arasında şayiğ olan bir tevatüre göre bunlar altın için daimî suretle Griffonlarla mücadele ediyorlar, ve kıymettar madenlerini, kutsi evsafı haiz, ve aynı ırktan olan bütün komşularına şaman yetiştirmek imtiyazına malik olduğu anlaşılan Argippéenlere götürüp teslim ediyorlardı. Miletlielerin Karadeniz — Pont — Euocin sahilinde tesis ettiği müstemlekelerden buraya gelen Yunan tacirleri Argippéenlerin memleketlerine sık sık geliyor, ve, Arimaspeelerin altınlarını oradan celbediyorlardı; Hatta şarka doğru daha uzaklara kadar ilerleyerek cenubi Siberyanın Tobol ve İrtiş nehirleri arasındaki kısmında sakin olup keivanları Altaylardaki maden tabakalarından istih aç olunan altını aramaya giden Issédon isimindeki tacir kavme kadar varırlardı. Ural ile Altay arasında olup Çudların asarı atıkasını ihtiva

eden bu nevahi le madenlerin iş-
ledilmesi Hérodote in bahsetti-
ği zamanlarda tam faaliyet üze-
re bulunuyordu, ve, Karadenize
müntehi olan bir kervan ticaret
yolunun getirdiği emval, o va-
kıt Olbia ismindeki Yunan şeh-
rinin ve biraz sonrada Pantica-
péenin servetini vucuda getiri-
yordu. Fakat bu Yunan müstem-
lekeleri, oynadıkları rol ve nail
oldukları servet ve refahta Colc-
hide in halefleri olmuştular; Colc-
hide aynı ticaret yolunun denize
müntehi olduğu daha eski bir
menteha olup Hérodote orada
Ethiopia lı kadim bir koloninin
yerleştiğini söyler, ve altın pos-
tün kılâsik memleketi ve Argo-
nante gemicilerinin hedefi olan
burasının sahillerini Yuna-
nilerden evvel Fenikeliler zi-
yaret eylerlerdi. Altın posta
ait efsaneler silsilesi ve Colc-
hide in servetleri, bu ticaretin
ve bunu besleyen madencilğin
zamanı faaliyetini eskilik itibariyle
pek çok yükseltilere götürmekte-
dir. Altayın cenubunda, Thian-
chan da, Çinliler ve müslüman
muharrirler tarafından zabt ve
hıfzedilmiş olan bütün ananeler,
pek eski zamanlardan beri bura-
larda sakin olan Türk ve Tatar
kabilelerinin yine okadar eski
devirlerden beri demir imaliye

munhemik olduklarını ve bu san'-
atın usul ve kavaidini pek ileriye
götürdüklerini bize haber veri-
yorlar. Bu kabileler, Çinin Miao
— Tseu larıyla Yunan ve Lâtin
muharrirlerinin bahsettikleri Sè-
relerin kendilerinden bir kısım
teşkil ettikleri Tibet Kabileleri-
ne temas ederler. Biraz evvel
söylediğim veçhile, Miyao-çeler,
Çin muhaceretinin vukuundan
evvel yani on azdan İsadan 25
asır evvel, demiri işliyorlardı.
Sèreler Romada demirleriyle
meşhur idiler, Çünkü onların
imal ettikleri demir bütün diğer-
lerine üstün tutulurdu, Ve bu
demir azim tibet yaylaları arasın-
dan geçerek Hind okyanusu sa-
hillerine vasil oluyordu. Şimdi,
Turan ırkı sahai intişarının mün-
tahayı cenubisine yani Keldani-
yenin Accadlarına geçelim. Ev-
velce gösterdiğimiz veçhile, bu
kitt ada, menşeleri muhtelif iki
kavim oturuyor, ve biz burası-
nın, mahsulatı, başkaları için
taklit ve imtisal olunaa nümü-
nesi ve teesiri ve nüfuzu bü-
tün Asuriyye, Surye ve Ara-
bistan üzerine aksetmiş olan, ka-
dim ve parlak bir madencilğin
makarrı olduğunu biliyoruz. Mıs-
rın, eski imparatorluk devrin-
deki mezarlarından daha yeni

olmayan Keldaniyyenin en eski
kabrileri bize altından, Tunçtan
ve hatta demirden mamul eşya
arzetmektedirler. Bunların yanı-
başında ve bunlarla beraber ist-
imal edilmiş oldukları anlaşılan
yontulmuş ve parlatılmış çak-
mak taşından mamul alât ve
silâhlar ok başları baltalar
ve çekiçlere tesadüf olunu-
yor. En münteşir maden tunçtur;
madevi olan bütün alât ve ede-
vat ve avadanlıklar hep tunçtan
mamuldur ve bu halita Firat ve
Dicle havzasında daima hakin
ve faik kalacaktır. Demire gelince
odaha nadirdir, ve öyle görünü-
yorki istihsalindeki müşkilât ha-
sebiyle o henüz kıymetli bir ma-
den vasfını haiz bulunmaktadır;
Ondan alât ve edevat yapılacağı
yerde bilezikler ve daha bu ka-
bil bir takım kaba tezyinat ya-
pılakta ır. Buna rağmen, gö-
ründüğü veçhil, madencilik ta-
mamdır ve yalnız tunca inhisar
etmemektedir. Madencilik ac-
cadlarda daha evve'den yani
onların, kendisinden mibi — Cü-
neiforme yazının çıktığı iptidai
bir takım Hiyoroğlifler — hiérog-
lyphes icadettikleri çok eski de-
virde aynı madenleri ihtiva et-
mekte bulunuyordu. Bu Hiyeroğ-
lifler miyanında, Altın ve gü-
müş, demir ve bakır gibi asıl =

Noble madenleri işar etmek için
üç hususî işaret vardır; ve,
mesaii beşeriyyenin bu şubesinin
tarihi için hayret ve merakla
karşılancak bir hadisedir ki,
Accadcada bakırı iş'ar eden ke-
lime: (Ouroud), Finlandalılarda
demiri iş'ar eden (euta) ve Lâ-
ponlarda (roude) kelimeleriyle
onlardan İslâvlara ve Litüan —
Lithuane lara geçen ve aynı ma-
dene tatbik edilen (Roude) ke-
limesinin aynıdır. Fakat, eğer
mihî yazı son inkişaf ve tekâmü-
lünü ve kat'î teşekkülünü ancak
Firat ve Dicle'nin birleştikleri
Keldaniye ovalarına Akkatların
gelip yerleşmesinden sonra almış
ise, M. Oppert'in ehemmiyetli
ve semereli bir mutalâası şu su-
retle düşünmeye sevkedecek bir
mahiyettedir ki akkaatlar bir
başka meskenin, hicretle-
rinden evvelki bir merhal-
enin ilk unsurlarını bera-
berlerinde getirmişlerdi. Filhakı-
ka, bu yazıyı teşkil eden işaret-
ler, onların bidayette arzettikle-
ri maddî esyadan fikir'ere yük-
selmeğe çalışarak, tetkik ve mu-
talâa edilecek olurlarsa, bu su-
retle yazı unsurları haline gel-
miş olan eşyanın cins ve tabiatı,
yazının mahalli neş'eti olmak
üzre, Keldaniyeden başka bir

hıttaya, mecmuai hayvanat ve nebatatı ehemmiyetli surette farklı olan ve kendisinde meselâ ne Arslan, nede kedi ırkına mensup büyük lâhimelerden hiç biri malûm olmayan ve hur-na ağacı bulunmayan daha şimali bir hıttaya sevkettiği görülür. İmdi Keldaniyedeki Accadların yazı usulinin, daha ozamandan tekemmül etmiş bulunan ilk numuneleri ile madenciliklerinin beşliğini bulmak için, kısmen onların muhaceret tarikini teşkil eden ve kitabı tekvin — genêsee göre (Şarktan) gelerek Sennear memleketinde Babil kulesini inşa edenlerin takip ettikleri ve Keldanilerin an'anelerinde hem nev'i beşerin neş'et noktası, hemde mabutların içtima mahalli olmak gibi çifte unvanlı mihî metinlerde o kadar büyük bir rol oynayan şu Şimali şarki dağın muntahi olan yol üzerinde yükselmek lâzım gelmektedir. Bu, Keldaniyedeki ehrami mabetlerin kendisini taklit ettikleri "hittaların babası olan şarkın dağı", dır; Bu, Babil Pağanızının tahrif olmuş ananelerinin varisleri olan sabiiler yahut Mendaitelerin halâ ibadet esnasında kendisinin bulunduğu istikamete tevaccüh ettikleri efsanevi dağ-

dır; Bu, Tevratin Eşiya = İsaie babında: şu sabah yıldızı ve Fenin oğlu olduğunu iddia eden ve milletleri zulûm ve tazyik ile ezen, ve, diğer hükümdarlar gibi Siccin = Skeol = Schéol in derinliklerine inmek değil, belki kuvvetli Allahın yıldızlarının üstünde oturmak, ve, Şimalde, içtima mahalli olan dağın üzerinde (pek yüksek) olan rabbın yanı başında ahzı mevki etmekle öğrenmiş olan babilin şu mağrur hükümdarının sukutuna okadar hayret efza ve okadar şairane bir surette ima edilmiş olan parçada ismi geçen dağdır. Bunun bulunduğu yer: Bibledeki cennet = Eden in, Hidlilerin Mërou sın, İranilerin Harâ — Berezaiti sinin tamamen aynıdır, ve Burası beşeriyetin ananevi beşigi, mehdi zuhuru olup bütün kavimlerin ananeleri oraya mütevec-cihen birbirine takarup ederler. Biz bu suretle Keldaniyenin ilk madencilüğünün menşei akkatlara sevk ve irca ve Dünyanın bu kısmında mihî yazının tesis ve ihdasını da oraya rabt etmiş oluyoruz. Babilin ve Keldaniyenin tarihî zamanlardaki resmî, dinî her bir madeni bir mabude atf ve hamleder, fakat obize, aızın içerisinde kapalı bulunan hazinelere, onların sureti ihra-

cıyla işletilmesine nazaret eden, ve evvelce dediğimiz veçhile; sureti tasavvur ve idrakleri ve kendilerine yapılan ibadet Turan ırkına mahsus bulunan mabutler hakkında pek kolayca kabili idrak bir iz arz etmez. Gerçi bu din, Akkadlara inzıman ve iştirak etmiş olan, samî-Köşi unsura mahsus bir eserdir, zira o, tamamıyla tek ve hususî bir mahiyette bir zümre teşkileden Sürye, Fenike ve Arabistanın kamî ve samî kavimlerinin dinlerinin arzettiği vası heyeti mecmuaya sıkı sıkıya merbut bulunmaktadır. Fakat, Keldani—Babili medeniyetin son günlerine kadar Accadların mali mevrusu olarak kalmış ve onların diliyle yazılmış olan sihri-efsunlar ve dualar bize, samî-hamî halkın bakim ve faik bir hale gelmiş olan nüfuzlarının icbarıyla kendisini kabul ettirmiş olan resmî dinin teşkil ettiği harici tabakanın altında, resmî din telâkkülerinden büsbütün farklı ve sihir ile müsteğil sınıflara münhasır ve mektum kalmış eski bir zemin bulunduğunu sezdirirler. Kadim Accak dininde mevcudiyetini tefrik ve temyiz ettiğimiz ve sihirbazlık sahasına atılmış o'duğunu gördüğümüz şey, diğer turani-

lerde tesaduf olunan şeylere sıkı bir surette yaklaşmış bulunmaktır; Oda arasına müvekkil ruhlara, ve isimleri ancak nadiren ve resmî dine ait abidelerde son sınıfı teşkil eden şahsiyetlere ait gibi görüldüğü halde cinler ve şeytanlar aleminde kadiri mutlak olarak kalan hitonien = Chthonien yani (yer) mabutlarına ibadettir. Onlardan bazıları: "Yer uçurumunun hamı,, "ateşin mabudu,, "taşın oğlu,, ki buklar sihirbazların dualarında birinci derceyi tutarlar; bunlarla beraber, yerin servetlerine ve bu servetleri insanın eline veren mesaiye riyaset eden mabutların ortasında bulunuruz. Şimdi, Asyadaki eski Turani kavimlerin son bir şubesini tetkik ve tamik etmek kalıyor, O da madencilikte onların hepsinden ziyade büyük bir şöhret bırakmış olan, ve, Tibarenienler ile Chalybe ler kendilerine mensup bulunan M-sech ve Tubal şubeleridir. Fakat burada sözü tekrar, mevzuun bu kısmından o kadar güzel bir surette bahs etmiş olan, Baron d'Eksteine bırakacağız: "Kabîle ismi, yahut ihtimale göre esnaf cemaati ismi olan Tubal ibtidai Yunandaki Telchine lerin muadilidir. Tivratta kitabı tekvin—Ge-

nèse in onuncu babında tesadüf ettiğimiz bu isim Kafkasyalı bir Irka: Tibarénienlere tahsis olunmakta ve Bunlarda Karadenize = pont - EuXin sahilindeki dağların yerlileri olan Argonautelar zamanından beri demiri dövmek ve tuncu işlemekle meşhur olan Chalybelerin komşularıdır. Tervatin Hazakyal = Ezechiel babında, Tubal Fenikelilerin sur = tyr şehri ticaretinin tabii olan ve dağlarından çıkardıkları tuncu bu şehre teslim eden kabileler meyanında görülmektedir. Pilne nin eserinde Tibaréniennes ismini taşıyan kıymetli taşlarda tubalınsan ve şöhretine şabat etmektedirler. Ermenistan ile Kafkasya arasındaki dağ silsilesini işleten bu halip = Chalybeler bu Tibaréneler, bu Mossynoeqeler: (Ahdi atik) metninin müteaddit yerinde zikri geçen Argonantlar efsanevi devrinden beri Yunanlıların şarkılarında terennüm olunan kadim meşek = Meschek ve Tubal kütüklerine iltihak ederler; Xénophom'un Asori seferinde [on bioler seferi] kendileriyle çarpıştığı kabileler bunlardır.

"Aynı kabileler", altın postün glâsik memleketi olan Aiacolchisin de doğrudan doğruya komşusudurlar. Strabon tarafından

Syspirtis ve Ermenistanın vekayinamelerinde Isber (1) yahut I Ber şeklinde zikredilen ve altın tunç (Bakır) maden ocakları itibariyle zengin bulunan vilâyet onun civarında bulunmaktadır. Hérodote bundan ehemmiyetli pasrılar dahilinde iki defa bahsetmektedir; ve her defasında Saspireleri oraya Médiiden kolışit = Golchide e giden büyük ticaret yolunun üzerine vazetmektedir. Medyaya doğru bir diğer yol daha gider; Hint ticaretinin büyük damarı olan bu yol: [eskilerin ethiopienne yahut memnonienne nisbeti ile takyit ettikleri] ve Fars hıttası limanlarına çıkarılan ticaret eşyasının mevridi olan Suse şehrine münthehi olur. İşte bu suretle, Erythrée denizi [zamanı ka-

(1) mevzuu bahsolan hıtta Erzurum vilâyetinin (Bayburt) sancağı ile Trabzon vilâyetinin Cümüşhane sancağıdır; Bu sancağın bir çok yerleri eskidenberi gümüş madenleriyle meşhur olup ekser taraflarında gümüş ile karışık kurşun ve bakır madenleri bulunmaktadır. (İsber Bayburdun 87 K. M. şark şimalisinde bir küçük kasabadır. Zamanı kadimde oldukça büyük ve meşhur bir şehir olup Yunan müverrihleri indinde Hispiratis ve Arap coğrafyonu indinde dahi (İspiron) ismiyle maruftur.

dimde, hem Basra körfezine, hem Şap denizine verilen isimdir) kıyılarından Pont - euXin (Karadeniz) sahillerine kadar ticarî bir münakale mevcuttur ki Saspirelerde onun mutavassıtıdır. "Argonauteların geçidinde ziyaret edilmiş olan Saspireler yahut Saspireler isimlerini mütakaddiminin Saphire tesmiye ettikleri bir taşaderler. Bu, Lapis = lazulidir ki "pek uzak = Vidoûra", dan geldiği için Hintlilerce (Vaidouÿrya) denilmiştir. Ve yine bu sebepten dolayıdır ki kendinden bu taşın itibraç edildiği, Ceyhun = Oxus nehri kaynaklarının bulunduğu ve arzi Cennetin kâin olduğu Belour dağında Vidoûra ismi verilmiştir. Dütün zamanı kadimde tanınmış, Çinde, Hinde, İranda ve Asyanın diğer aksamında meşhur bulunmuş olan lâcievrt taşları = Lapis = Lazuli yer altı alemini aydınlatan esrar engiz parıltılar neşreder gibi tanınmıştır. Eğer Saspireler isimlerini bu taşın bulunmadığı bir yerde veriyorlarsa bunun sebebi şudurki bu kavim onun ticaretinin vasıtası idiler. Ve İndüs, ve Ceyhone = Oxus in yüksek nevalisinin yerlilerini Karadeniz şehirlerine bağlayan zencirin mutavassıt halkasını teşkil edi-

yorlardı. Kitabı tekvin = Genése in ilk bablarında ismi geçen Havila, ve, son derecede kadim madencilik işleriyle şöhret almış olan Wakhan, Bedahşan ve Tokharestan memleketleri orada bulunmaktadır. Ood Ceyhun = Oxus in membalarına yaptığı seyahatta bize, lâcverd taşı = Tapis - lazuli maden ocaklarındaki mesainin tatil edilmiş olmamakla asırlardanberi inhitat halinde bulunduğunu göstermiştir. Madencilik ve ona yapılan ibadetin beşiği oradadır.) Filhakika, gerek hâlâ şimali hıttalarda yaşamakta olanlar olsun, gerek Garbi Asyanın büyük bir kısmında binnisbe yeni ve tamamen tarihî asırkaka iskân ve buraları ilk defa işgal edenler olsun, Turan ırkına mensup akvam arasında yaptığımız seri seyahatta her tarafta bu ırkın kendi menşelerini madencilik menşelerine rabt ve gerek efsanelerinde ve gerek ibadetlerinde bu sanatın mabutlarına, diğer hiç bir ırkın yapmadığı, bir mevki bahş ederek, hatırlanamayacak kadar eski zamanlardanberi demir ve tunç işçiliğini icra eden, muhtelif şubelerini bulmuş isek, bulunla bir sıra hututı şuaiye tefrik edebildik ki bunlar Turan oğullarına te-

saduf ettiğimiz sahanın bütün uçlarından müşterek bir merkeze doğru takarrüp ederler. Ve bu merkez, Şimalden, cenuptan, şarktan, garptan gelen bütün şuaî hatların kendisine doğru tekarrüp ettiklerini bu tekatuğ noktası: Pamir yaylasını çeviren vahan, Bedahchan, Tokharistan, küçük Buhara ve garbî Tibetin teşkil ettiği dağlık nahiyeden yani bu gün ilmi Hindüçin an'a eleriyle birlikte mukaddes kitaplardaki ananeleri birbirleriyle mukayese ederek kat'î bir sıhhat ile tayin ettiği menşeden başka bir yer olamaz, ki beşeriyetin büyük ırkları: Turan, onun gibi Kuş, Sam ve Yafes orada tevellüt etmiş ve orada yaşıyana büyümeye başlayarak müteakiben ufkun muhtelif noktalarına yeni nesil kabilelerini oradan göndermişlerdir. O kadar kat'î olmayan diğer bir takım sebepler, madencilğin icadının ilk ocağını orada: Turanî milletlerin en eski cedlerinde aramağa bizi mecbur etmektedir.

Nasılki bu menşenin tesir nüfuzunun yayılmış olduğu sahanın tayini esasında mevzu bahis olursa şimdide tunca müteallik bir takım vak'alar yeniden büyük bir ehemmiyet alıyorlar. Filhikla, eğer Tunç halitasının

terkibindeki vahdet ve ittirat, hudutlarını çizmeğe çalıştığımız vasi intişar sahası dahilindeki bütün madencilği Tivrattaki

anamenin Tubalcaime atf ve isnad ettiği müşterek bir icad sıhhat ve kat'iyetle rabdetmeğe musade eden aşikâr ve mümeyyiz bir alâmet ise, ihtilâtlarıyla bu madeni teşkil eden unsurlar da onun icad olunduğu mahalli tayine hizmet edebilirler. Demir, Kürrenin sathında hemen her yerde mebzul bir surette bulunmakta ve binnetice bu maden hemen her tarafta işlenmeğe başlanmış ve eritmek ve dögmek vasıtaları bulunmuş olacaktır. Bakır biraz daha nadir olmakla beraber yine bir çok nevhide müntezir bulunmaktadır. Bazı memleketlerde, Tuncun ithaline tekaddüm etmiş ve nihayet süni madenin tefevvuku önünde terk edilmiş olan, saf bakırın işlenmesi, menşeyini aramakta olduğumuz işleme usullerinin tamim ve sirayetinden evvel, merkezî Afrikada demirin işlenmesi gibi, bu memleketlerde kendi kendine doğabilmiştir; Fakat ancak bundan sonradır ki hakikî ve mükemmel madencilik devri başlamıştır. Bilakis, kalaya yerin tabakalarında mebzulen

tesadüf olunmayıp ancak sarıh surette tayin olunmuş ve tadadi kolay pek az noktalarda bulunmaktadır. O halde aşikâr bir surette anlaşılabilir ki: Tunç ilk defa, kalay ve bakır tabakalarının birbirine yakın olarak mevcut oldukları toprağın her iki madenin filizatını verdiği, ve binnetice, saf bakırın kusurları görüldükten sonra, tabii olarak bu filizatın birlikte eritilmesinden istihdal olunacak halitanın husule getireceği neticeyi tecrübe etmek fikrinin geldiği bir hittada, keşf ve imal olunmuştur. Ancak, tuncun hasiseleri çoktan tanınmış ve onun halitasının en iyi nisbetleri tesbit edilmiş olduktan çok sonradır ki bakırdan başka bir madenin bulunmadığı yerlerde de, uzak mesafelerden kalay getirmek suretiyle, tunç imaline girilmiştir. Bu cihet kabul edildikten sonra, kalayın bulunduğu memleketleri tayin etmek kalıyor. Evvelâ, Tubalcain madencilığının tesir sahasının haricinde kalan ve alemlerin dışında bulunan Çin ve Hindüçinin zengin maden tabakalarını ayırmak mecburiyetindeyiz. Yunanların Erythrée denizinde, (umman denizi, Basra körfezi ve Şap denizi) bütün sevahil boyunca

yaptıkları deniz seyyahatının resmî şahadetine hore, o vakit, Cenubî Arabistân gibi Hindistânında, kendisine lâzım olan kalayı, İskenderiyye vasıtasıyla, Büyük Beritanyadan celbetmekte olduğuna nazaran, İsanın birinci asrında Hindde bile tanınmış olmayan Banca kalayı hakkında yapacağımız şey de bunun aynıdır. Zaten Garbî ve vasatî Asyanın ve Avrupanın madencilğini Bancada ve malakada aramayı kim düşünecektir; Vasatî Hindistandaki MēWar dağları madenleri de çok hariç ve çok şarkî bir vaziyettedir; zaten Yunan seyahat bahriyyesinin şahadeti onları da haricde bırakmaktadır. zira gösteriyorki zamanı kadimde o madenler işletilmekte değildiler. Ezminei kadimenin tanıdığı üç büyük kalay yatağı vardır ki bunlar muhtelif devirlerde terakki ve inkişaf göstermişlerdi, onlarda: Büyük Britanya, Kafkasyadaki Ibéria ve Paropanisus idiler. Bu hittalardan birincisini de ayıralım, Çünkü burası madenleri in işletilmesi itibariyle hakikaten ibtidai ve aslî bir vasıf iddia edemediği gibi zaten bu madenlerde Fenike gemicilerinin sahillerine uğramaya başlamasından sonra açılmışlardır.

O halde Kafkasya İberyası ile Paropanisüsün maden yatakları kalıyor. Bunların her ikisi de Fenikelilerin Cassitéride adalarına seyahat ettikleri zamandan pek çok evvel faalane bir surette yoklanmışlar ve işlenmişlerdir. Şimdiki Gürcistanda kalay filizati damarlarında son derece ibtidai ve asli evsafı haiz bir takım işletme izleri keşfolunması ve İberlerde bu madenin istihracı meselesi hakkında imparatorluk devri Yonan ve Latin muharirlerinin ve Ermeni müverrihi Khoreneli moiz — Moise'in gösterdikleri sükut mutlak, hristiyanlıktan az evvel terk edilmiş olup ondan evvel oldukça büyük bir faaliyet inkişafı arzemiş olan bir madencilğin asarı bakıyesini gösterdikleri zan olunmaktadır. İşte, hazkıyal — Ezéchiél'in yaşadığı devirde ki Tubal'in ahalisi ve Yunan ananesindeki Chalybeler meşhur Tunçlarının imali için muktezi kalayı hiç şübhesiz oradan cellederlerdi. ve, İran, Süzian ve Fırat ve Dicle havzası medeniyetleri mesaisinin istihlak ettiği kalayda oradan çıkmış olmalıdır, çünkü biraz evvel ehemmiyetini isbat ettiğimiz ve büyük bir kısmı madenlere ait bulunan ticareti, bu maden

ocakları ellerinde bulunmakta olan Hérodote'in kendilerinden bahsettiği Saspireler, Bir taraftan Karadeniz, diğertaraftan Suseve Babil ile kendi aralarında birkerre açılıp işlemeğe başladıktan sonra, Asyanın geçirdiği bütün inkılâplar arasında asla unutulmamış olan bu iki yolu idame idiyorlardı. Paropanisüsün kalayına gelince, onun filizatında, asırlardan beri metruk kalmış kadim mesai bakayası ile müterafik olarak, Hindu Kuş silsilesinin ortasında, ve Hintlilerin ve İranîlerin ve hiç şübhesiz tevrattaki kitabı tekvinin bahsettiği bir cennetin dört nehrinden biri olan Helmond yahut Etymander'in kaynakları kurbindeki Bamian memleketinde tesadüf olunmuştur.

İhtimalki Zoroastre — Zerdüş'tin kitaplarının bazı parçalarının yükseldiği, eski devirlerde Bactriane ahalisinin kullanmakta oldukları kalay da oradan çıkıyordu; zira Vendidad — sadenin ilk bablarında bu maden, hatta kalaycılık sanatı zikredilmiştir. Eğer tercih ve intihabımız, zamanımızın mütebahhir ustalarını, hepimizin kendisinden ittiğimiz hakiki mehdi zuhur olmak üzere, Billûr dağı ve Pamir yaylasını selâmlamağa

karar verdiren aynı sebebler üzerinde tesbit edilmiş olmasaydı, nasilki ilim, büyük insan ırklarının ilk cedlerinin ailelerini gölgesinde Barındırmış olan dağ olmak üzere Ksfkas ile Billûr dağından hangisini tanımak lâzım geldiğinde bir çok zaman tereddüt etmişse, biz de, ilk defa işletilmiş ve civarlarında madenleri işlemek sanatının doğduğunu görmüş olmak şerefini Ibérianın maden ocaklarıyla Paropanisüs sünkilerden hangisine atfetmek lâzım geldiğinde tereddüt edecektik. Filhakika, eğer madencilğe müteallik ilk keşifleri Ham, Sam ve yafesinkilerden başka bir ırka atfetmek lâzım geliyorsa, eğer bu keşifler, nevi beşerin, müşterek mehdi zuhuru daha erkence terketmiş olan bir şubesinin eseri olmuş ise, bu keşiflerin sahai vukuunun diğer üç ailenin pederlerinin bir arada oturdukları mahallere henüz pek yakın bir memleket olması icabeder. Ne Ham, ne Sam, ne Yafes madencilği icad etmemişlerdir; onlar bunu iddia bile etmiyorlar; Fakat onlar, henüz dünya üzerinde dağılmadan evvel, madencilğin esrarına muteallik malûmatı almışlardır. Zira, bu üç ırka mensup kabileler, muhaceretleri devresine gir-

dikleri zamandan itibaren, Tunç ve demire mutasarrıf bulunuyor ve bunları filizlerinden çıkarmayı ve işlemeyi biliyor, ve gittikleri her yere bu sanatı da kendileriyle beraber götürüyorlardı. Tahmini mümkün olmayan eski bir zamanda, Süveys berzahını aşarak Nil vadisinde yerleşmiş ve Mısır milletinin çekirdeği olmuş olan Hami kabilelerden müteşekkil zümre, hiç şüpe siz tam bir madencilğin usul ve amelyatına sahip idiler, zira hiç şüpe yokturki o millet banu madenleri olmayan bu memlekette icadetmiş olmazdı. ve, hiç olmazsa sina — Sinai bakır madenlerini işletmeyi temin etmek ihtiyacı, onu, ilk sülalelerden itibaren, harici fütuhât yoluna girmeye mecbur etmişti. Otorite sahibi bazı âlimlerin red ve inkârlarına rağmen benim kabul ve iddiada sebat ettiğim veçhile, eğer Mısırdaki hakiki bir taş devri mevcut olmuş ise bu: Misraimogullarının orada yerleşmelerinden evvel olmuştur; Taş devri kültürü, Misrayim oğullarına takaddüm etmiş ve onların kanlarına kanlarını karıştırmak suretiyle ve abidelerin bire gösterdiği veçhile, Mısır milletinin teşekkülünde mevcudiyeti itiraz olunamaz bir surette meydana

olan siyah renkli ahaliden müte-
şekkil Afrika unsuruna aiddir.
Samilerin Tevrat ile bize kadar
mahfuz kalmış olan en eski an-
aneleri, madenlerin keşfini, he-
men hemen nev'i beşerin neş'at
ve zuhuru zamanına (Tevrata
nazaran), yani Tufandan bin
sene evveline ve Nuh evlatların-
dan üç aile teşkil ettiği devre
vaz etmektedir. Ve samî ırkın
ne hatıralarında, ne ürf ve âdet-
lerinde, ne dillerinde, bizi, bu ırkın
madenleri istimal etmediği bir
zamana yükseltecek hiç bir şey
yoktur. Aryalarda, mösyö Pictet
in pek isabetli bir surette "lisanî
müstehasiyyat = Pal ontologie
linguistique tesmiye ettiği bu
sınıf taharriyata tatbik olunan
Philologie bize, ırkın etrafa da-
ğılmasından ve Şark ve Garp
milletlerinin birbirinden ayrılma-
sından evvel, nenüz hepsi de
Ceyhun — OXus kenarlarında
yerleşmiş olarak yaşamakta bu-
lunmuş olan kabilelerde maden-
ciliğin çoktan teşekkül etmiş
olduğunu göstermektedir. Ham,
Sam, ve Yafes ailelerin her
üçündede, alemlerin yapıcısı olan
(Sani — Démiurge) allahı, demirci
mabut olmak sıfatıyla, güllünç
ve biçimsiz bir cüce evsaf ve
alâimiyle göstermeğe sevkeden
aynı remzi — Symbolique mefhumu

bulmak kadar şayanı hayret bir
sey yoktur. Mevzuibahis bilhas-
sa "sani — Demiurge,, lik bakımın-
dan nazarı itibara alındığı
takdirde Memphisdeki phtah
Mısır mabudu, yahut Fhénikenin
Pat ue leri yahut Adonis
Pygmacon'ı (Cüce adonis demek
olup çekiç kullanan bir mabut-
dur), ve vücudunun biçimsizliği-
ni limni — Lemnos adasında
saklayan ve yürüyüşü ve tavru
edası mabutların kahkahasını mu-
cip olan Hefestos — Héphaestos,
yahutta İskandinavların Mimirleri
olsun ve gerekse halk efsanelerin-
deki Kobolar, Gnomeler ve daha
bunlara benzer diğer mevcutlar
olsun, hepisinde de medianleri
ilk defa işlemiş olan ırkların
bir karikatörü olduğu zannolu-
nan, aynı muayyen ve muhassas ti-
pin tekerrür ettiğini görüyoruz.
Bu hususta Ham, Sam ve Yafes
kavimlerinde müşterek bir te-
lekki vardır. Ve bu telekkiyi
bu kavimlerin birbirinden ayrıl-
madan evvel muhafaza ettikleri
hatıralar meyanında sıralamak
icabeder. Şimdi bizi Pamir yay-
laasının eteğine götüren bu bir
sıra mülâhazattan sonra, ma-
denlerin keşfi hakkında tevrata
taki ananenin haklı olan kıy-
metini taktir ve manasını idrak
edebiliriz. Tubalkain bu güngü

anlayacağımız manada bir şahıs
değildir; ilk devirlerin an'aneleri
şu vazih ve sarih hasiseyi haiz
değildir, ve Bible in hikâye-
lerine cocukca bir tabiat atfet-
mek, onu küçültmek, ve onun,
insan ailesinin bidâyetine vaz-
ettiği peygamberleri bu suretle
nazarı itibare almak onun oto-
ritesini taklil ve tenzil eylemektir.

Bu, efsanevî bir mevcudiyet,
yahut şeklini eyi değiştirmemiş
eski bir mabut, meselâ bazı mek-
teplerin tasavvur ettikleri gibi
bir nevi Vulcain değildir. Tubal-
cain bir kavmin teşahhus et-
miş bir şeklidir; Fakat kendi ismi
altına konmuş olan iatirain dev-
rini, ırkını ve mahallini şayanı
hayret bir sıhhat ve vuzuh ile
tayin etmektedir. Bu Tubalcain
ismi, kendisi ile, hep madenci
olan Turaniler ırkı içinde bil-
hassa ve en ziyade madenci o-
lan şube arasında şayanı hayret
bir münasebet tesis eder; aynı
zamanda, onu, Yunanın en eski
mitolojik an'anelerindeki Telehi-
nelere rapteden akrabalığı tanı-
mamak mümkün değildir. İşte
Cennetin civarında, bilahara
Ham, Şam ve Yafes neslini teş-
kil edecek olan Şit = Seth aile-
sinin yanbaşındadırki Kabil —
Caim in neslinden olan Tubal-
cain ilk katilin cinayetinden

sonra gel'p yerleştiği aynı yer-
lerde, sanatına müteallık ilk
mesaiye koyuluyor. Halbuki
"Tekvin=Genèse,, in tek.nil baş
tarafında, coğrafi Sıhhat ve vuzuh
itibarile, Kabilin lânet ilâ-
hiye ile firarını hikâye eden
parçadan daha şayanı dikkat
bir kısım yoktur. Kabil = Cain
"Cennet = Edenin Şarkına ,,
yani Pamir dağlarının Nod ya-
hut "ihtiyaç ve zaruret = Né-
cessité,, memleketine çekiliyo-
; Cennet = Edenin mevkii, Hint
ve İran ananelerinin Bible inki-
le tetabukunun kabul ettirdiği
veçhile, bir kere teayyün ettikten
sonra artık tereddüde mahal
kalmazki burada mevzui bahis
olan mahal: Asyanın ortasındaki
Çökün Gobi çölünün kenarından
başka bir yer değildir. Ve, İsrâ-
ilîlerin yaşadıkları mahallere
nazaran o kadar uzakta bulunan
ve onların o kadar asırlardanberi
kendileriyle hiçbir irtibat ve
münasebetleri kalmamış olan
mahallerin bulundukları yer ile
onları diğerlerinden ayıran vasfı
sıhst ve katıyyetle muhafaza
etmiş olan o kadar eski bir
hatıra karşısında mephut kalınır,
İşte oradadırki kabil = Cain ilk
şehri Hanoche şehrini bina et-
miştir. Y ne oradadırki Çin mü-
verrihlerince tanınmış olan yerli

vekayinamelerindeki ananeleri dahilî Asyada diğer bütün şehirlerinkinden çok daha fazla bir eskiliğe yükselen Hoten = Khotan şehri bulunmaktadır. Bu şehir bizzat kendisi sureti teessüsünü, kadim arzî = Chthônien bir mabudun efsanelerine rabtetedir ki karanlık simalı veyer altındaki ateşlerin ve madenî hazinelerin sahibi olan bu mabut, müslümanlar tarafından Kabil — Cain ile birleştirilmekte gecikmemiştir. Çinlilerin bu şehir ve bunun hatıraları hakkında hikâyeye ettikleri şeylerin bütün ehemmiyetini anlamış olan Abel Rémusat buna dair faideli hususî bir eser tahsis etmiştir. Baron D D' Eckstein bu eserin münderecatı meyanında en eski tarih için faideli ve kıymetli ne kadar malûmat varsa onları meydana çıkarmıştır; O, Hoten = Khotan'ı dünyada madencilik ticaretinin en eski merkezlerinden biri olarak nazarı itibare almakta olup "tekvin = Genèse", in Cain'a mensup Hanoc-he şehiri hakkındaki hikâyelerini bu şehre sevk ve tevcih etmek baid görülmeyecektir. İşte böylece, bir taraftan Tubalkayn — Tubalcain Türan ırkının şubelerinden birine sıkı sıkıya kesbi irtibat etmekte, diğer ta-

raftan Kabilin çekildiği yer, "Tekvin", de gösterildiği veçhile, bizi, bu ırkın evvela yerleşip sonra inkişafa başladığı aynı hıttaya sevk etmede ve bize, hem bir ırkın, hemde onun icad ettiği madenciliğin beşiğini, aratmak için okadar çok karine ve delillerin kendisinde içtima ettiği bu hıttaya eskilik itibarıyla dünyada birincidir. Tekvinin IV inci babını teşkil eden hikâyenin muharriri, Cain'ın evlâtlarının levhasını yaparken istihdaf ettiği kavmin Turaniler olduğunu istintaç etmemelimiyiz? Filhakika, bu parçanın ihtiva ettiği işaretlerden hiçbirisi yoktur ki, bizim sezmeğe başladığımız veçhile, Turan kabilelerine ve onların mazisine hayret ve merak ile görülecek bir surette, tatbik olunmasın. Adem neslinin, umumî kütüğünden diğerlerinden evvel ayrılmış bulunan, ilk şehirleri inşa eden, madenciliğin ve bir medeniyeti teşkil eden başlıca sanatların ilk unsurlarının mucidleri olan, Jéhova'nın red ve telin ettiği ayinlere münhemik, ve, maddî terekkilere ve ihtiralar yolunda kendilerinden geride bulundukları halde ahlâkan daha saf ve halis bir halde kalmış ve çobanlıkla yaşamakta bulunmuş olan kavimler tarafından o

kadar kin ve husumet ve o kadar hurafatperestane bir korku ile karşılanmış olan bu kavim Cain evlâtlarından ibarettir; ve Turaniler de menşelerin de bize bu suretle görünmektedirler., (1)

Makalede geçen isimhaslar hakkında izahat

Accads — Akkads — Osmanlı imparatorluğu zamanındaki Bağdat vilâyetinin cenubî kısmı ile Basra vilâyetinin Şimalî kısmında en eski zamanlarda sakin ve samî ırkına mensup olan kavme verilen isimdir. Akkad memleketinin büyük şehirleri Cenuptan Şimale doğru şunlardır: Borsippa (Birs — Nimrud) Dilbat (Daylem), Babylone — Babil (Hille), daha Şimalde Kuta (Tell — İbrahim), Kiş (El — Ohey-mir), Sippar (Abu — Habba), Upi (Takikisra), Akkad'ların payitahtı olan Agadé'nin yeri henüz bulunamamış olup Sipparın daha Şimalinde olmalıdır. Akkadlar tarihinde görülen ilk samîlerdir. François Lenormant nasılsa yanlış olarak, Sümerlere ait olan tafsilatı akkادلara naletmiştir.

Ahemenitler — Achéménides

(1) F. Lenormant Les Premières civilisations, études d'histoire et d'archéologie, S. 98—135

— İranın Keyaniyan denilen hükümdarlar tabakası; İsadın 558 de Kurus ile başlar 330 da Üçüncü Dâra ile biter.

Adonis Pygmaeon — Cüce Adonis demektir; Fenike mabudu Adonisin bir şeklidir.

Aia colchis — Ea — Aea. — Kafkasyanın Kolşide — Colchide — Mingerelya hıttasında, Kara deniz kenarına yakın ve Riyon — Phæse nehri munsabında bir ada üzerinde bir şehirdir: Aetès yahut Eétès tarafından tesis edilmiştir. Argonautelerle Medée ve Circé arasında geçen vak'alar orada geçmiştir.

Alarodiens — Ararat dağı ve Van havalisindeki Asianiklere verilen isimdir.

Apharséens yahut Apharsacheens — Asurilerin hakimiyeti altındaki kavimlerden biri olup Assar - Haddon tarafından Fıratın öte tarafına nakledilmiş olan Samiriye şehri yahudilerinin yerine gönderilmişlerdir.

Argippéens. — Asya sarmatyasındaki İskitlerden bir kısım Hérodote bunları şu suretle tasvir eder : " Bu çetin arazi üzerinde uzun zaman seyahat edildiğinde, bir millet bulur ki pek yüksek bir dağın etğinde ikamet ederler bu milleti terkip eden her ferd, kadın ve erkek,

doğuşdan saçsızdırlar, burunları yassı ve yanakları kalındır. Bunlar iskitler gibi giyinirler, fakat hususî bir dil konuşurlar, ve gıdalarını ağaçlardan istihsal ederler. Kendilerine en çok gıda veren ağaca pontique deniyor;... onlardan her birinin bir ağaç altında ikametgâhı vardır: Bunların hepisinde muhaddes mevcudiyetler nazarıyla bakılmaktadır, ve hiç bir kimse onlara hakaret etmeğe cesaret edemez. Keza onlarda hiç bir harp aleti görülmez. Hatta komşuları arasında zuhur eden ihtilâflar da onlara hakem gibi muracaat olunmaktadır. Fğer vatanından sürülen bir adam onların arazisine iltica ederse ilticagâhı masun tutulur. Bunlar Argippéensler diye tanınmışlardır. "Héroote, IV inci kitap ^{xxIII}

Argonautes .— Eski Yunan mitolojisinde, altın postu almak için, Argo ismindeki gemi ile Kafkasyadaki Colchide Mingrêlyâ hittasına giden gemicilere verilen isimdir. Bu efsanede, mezkûr hittanın altın madenince zenginliğine bir ima vardır. Arimaspes — kityanın şimalinde bulunan bir kavim. denildiğine göre Arimaspların yalnız bir gözleri var idi, ve civarlarındaki altına malik olmak için Griffon-

larlar daimî surette muharebe ederlerdi. H rodote bunlardan da şu suretle bahseder: (Avrupanın şimal ucuna gelince, öyle görünüyorki, altın orada pek mebzuldur; fakat nesuretle tedarik edilmekte olduğuna dair hiç bir şey öğrenmedim. Arimaspler isminde bir nevi insanlardan bahsolunuyorki bunların yalnız bir gözleri vardır. Bu madeni, onun muhafazasına memur olan Gryphon lerden çalar yahut kaparlar) Hêrodote III üncü kitap CXVI. bu efsane, ural dağlarında okadar mebzul bir surette mevcut olan altına telmih etmiş olsa gerektir. Tropatène .— Médianın Şimali garbi kısmıdır; Ermenistana bitişiktir. Bu suretle tesmiyesine sebep, İskender tarafından tayin olunan Atropates isminde bir valinin orada bir kiralık tesis etmesi ve bunun da uzun müddet devam eylesidir.

Bactriane — Perse imparatorluğunun bir vilâyetidir. Cenuben, kendisini Ariana dan ayıran Paropaimsus dağı ile, Şarkan, aynı dağın, onu Sakalar — Saces memleketinden ayıran Şimali şubesi ile, Şimali şarkiden onu Sogdiane dan ayıran OXus (Ceyhun) nehri ile ve Garben Margiane ile muhattır. Burası şimdiki Balkh hanlığına bulun-

duğu yerdir. Bakterian bir taraftan Çin ile Hind, diğer taraftan Bahri hazer, Karadeniz ve Akdeniz sahilindeki memleketler arasında icra edilen bir ticaretin antreposi hükmünde idi.

Baltistan .— Yahut "küçük Tibet,, yahut "Bedestan,, Endüs nehrinin yukarı kısmında Şimalen Türkistani Çini ile Cenuben Keşmir arasındadır. Moğul ırkından 58000 ahalisi vardır. Merkezi İskardodur. Bu gün İngilizlere tabidir.

Bamian - Afganistanda Kâbilintak iben 80 kilometre garbinde Hindü küb ile Kûh baba arasındaki boğazda büyük bir şehir idi. Vaktiyle bu şehir pek mamur ve cesim olup sütünları çok ve divarlarında kâffeî Tuyurun resimleri mahkûk bir eski sarayı, kayaya yontulmuş 60 ve 80 arşın boyunda iki cesim kabartma heykeli ve bir çok mağaraları var idi. Mezkûr iki kabartma heykel elyevm mevcuddur.

Banca (Banka). — Sumatrânın Cenubi Şarkisinde bir adadır. Kalay madeni pek çok ve pek eyi olup Çinliler tarafından ihraç olunur. Demir, Bakır, Gümüş ve arsenik ve sair madenleride vardır.

Bedakhşan — Afganistanın muntehayı şimali Şarkisinde ve

Turkistan ile Hindistan ve Çin arasında bir hittadır. Bu memleket eskiden beri (Lealibedehşan) dinmekle meşhur olan bir nevi yakotiyle ve diğer kıymetli taşlarının çokluğuyla meşhur olup altın madeniyle diğer bazı madenleri dahi vardır.

Belour .— Orta Asyada büyük bir dağ silsilesi olup Hata ismiyle meşhur olan Türkistani Çiniyi yani kâşgar ve hutentaraflarını Türkistani garbiden ayırıyor. Hindistanın muntehai Şimalisinde kâin (Pamir) hittası Billûr dağının Cenubi eteklerinden ibarettir. Ceyhun ırmağı bu silsilenin garbi eteklerinden nebean eder.

Prongnart .— (Alexandre)— Fıransız Jeoloğlarından ve madeniyat alimlerinden (1770 1874) eserlerinden bazıları: *Traité élémentaire de minéralogie; Description géologique des environs de Paris; Traité des arts cérmiques.*

Bünsen — Alman alimlerinden (1791—1860),

Cain — [Kabil](Bu Cain ismi jozefe göre İbrani dilin "temellük, tesarruf,, manasını, diğerlerine göre de "Demirci yahut döğöcü,, manasını ifade eder) Tekvine göre Adem ve Havvanın ilk oğludur. Tekvine göre

kâin arzın ziraati ile meşgul oldu. Halbuki biraderi Habil çobanlık yapıyordu, Her ikisi kardaş bir gün Allaha bir takdime yapmak istediler, Habilidadi kabul olundu. Kain bunu kıskanarak kardeşini öldürdü. Jozef tarafından bildirilen bir ananeye göre Kain artık pedere görünmeğe cesaret edemedi. serserice bir müddet dolaştıktan sonra, cennetin şarkında kâin Nod arazisine vasil oldu. (Nod firar memleketi manasına dir.) ve orada Henoch şehrini tesis etti.

Cappadoce [Kapadokya] — Şimdiki Sivas, Yozgat, Çorum, Kırşehir, Kayseri ve Niğde vilâyetlerinin bulunduğu vasi sahaya eski zamanlarda verilen isim.

Cassiterides — Yunancada "kalay adaları," demek olan bu isim eski Yunan Coğrafyonu tarafından Avrupanın Şimali garbisinde bir takım adalara verilmiştir. Bunlara evvelâ Fenikeliler, sonra Kartacalılar, Yunanlılar ve daha sonra Romalılar yanaşıp kalay çıkarmışlardır. Bunların İngilterenin Cenubi garbi köşesi karşısındaki Sorlinque adaları oldukları maznon isede Cornouaille olması daha muhakkaktır.

Castren. — Finlandiyalı filoloğdur. (1813 — 1852) eserleri: Elementa gram^xmaticae syrjae-nae; Elementa Grammaticae Tschheremissae; Grammaire de lalangue ostiaque.

Chalybes. — Küçük Asya akvamından biri olup yarım adanın Şarki şimalisinde ve Karadenizin Cenubunda atururlardı. Chalybeler her zaman demiri işlemekteki maharetleriyle meşhur idiler: Yunancada "Çelik," demek olan Xalubs — khalybs ismi onlardan alınmıştır. Grésus zamanında kızıl ırmağın garbinde vasi arazi işgal etmişlerdi; Fakat "onbinlerin ricatı," esnasında ehemmiyetleri çok azalmıştı. Bunların, Hitit hakimiyeti zamanında yaşamış ve onların bir şubesinden ibaret bulunmuş olması pek muhtemeldir.

Chaman. — eski dinlerini muhafaza etmekte olan Turanliler ve mogllarda rahiplere verilen unvandır.

Chthonisme; Chthomien. — Tar manasına göre, eski Yunanda Héphaistos, perséphone, Déméter, Hermes gibi yer altı matbutlarına ve onlara yapılan ibadete denir. Umumî olarak ise (yer) i tek mil mevcudatın anası addetmekten ibaret olup en mühim matbudesi Fericiyalılarda

kybèle olan şekli dinidir.

Colchide — Eski zamanda Kafkasyanın şimdiki Mingerelya hıttasına verilen isim ir. Argonaftlar altın postu almak için buraya gitmişlerdi.

Bu efsanede orasının altınca zengin bulunmuş olduğuna bir ima vardır.

Cosséens. — Bunlar hakkında kılâsik malûmat şu şekildedir. Medya dağlarında oturan ve Süzyana yakın bulunan vahşi kabilelere verilen isimdir.

Kossenler Strabon tarafından Uxienlerin ve Amardaların komşuları olarak zikredilmiştir. Şimdiki alimler ise bunlara Kassites ismini vermekte ve bir kısmı bunların ariyen olduklarını söyledikleri halde diğer bir kısmı menşeleri hakkında tereddüt göstermektedir. Bunlar Hititlerin İsadan evvel 1806 da Babil zabt ve yağma ederek az sonra çekilip gitmelerinden sonra Babil zabt ve orad epeyce bir müddet devam eden bir kassite sülalesi teşkil etmişlerdir.

Cuneiforme. — bir nevi yazıdaki başlıca unsuru bir ok ucu, yahut çivi şeklinde şakulî yahut ufki bir takım işaretlerden mürekkebtir. İlk defa Sümerler tarafından icad ve istimal olunan bu yazı onbeşten fazla muhtelif

dil yahut lehçeyi ifadede istimal edilmiştir. Onlarda Sümerceden başka Keldaniye ve Asuriyenin Samî lisanları, İranın ve Ermenistanın Ariyen dilleri ve sairedir. Mihî yazı Parste, Medyada, Asuriyede, Keldaniyede, Ermenistanda harabelerde bulunan abideler üzerinde yahut eski zamanda devletlerin resmî kuyudatını tesbite yarayan bir takım kilden tuğlalar ve tabletler üzerinde bulunmuşlardır. Anadolunun bazı yerlerinde ezümle Kayserinin şimalindeki Kültepe de de böyle bir takım mihî yazılı tabletler bulunmuş ve Hitit tarihi işte bunların halli ve kiraleti sayesinde meydana çıkmıştır.

Cuvier. — (Georges —) (1769 1832) Fransız tabiiyyat âlimlerinden dir.

Çoudra. — Hindistandaki Castelerin en sonu olup çiftçileri, sanatkârları ve her çeşit ameleleri ihtiva eder.

Eckstein (Baron D. —) Fransız muharrir, âlim ve filozoflarından olup an asıl Danimarkalıdır. 1790 da altona da doğmuş 1861 de Pariste olmuştur. Muhelif yazılarında ilk defa Turanlilerin tarihi medeniyetde oynadıkları mühim ve asli roli meydana koyan bu adamdır.

Kendisine bu kanaati veren eski Hindü İran ananeleriyle Tevrat ananelerini karşılaştırması ve kuvvetli Hadsıyla, Samiler ve Arilerden evvel dünyada medeniyetinin doğuşunda Turanîlerin oynadığı büyük rolü sezmesidir. Tekmil dinlerin anası olarak Türklerdeki chthonizme ileri süründe bu zattır.

Eden — (Aden — Cennet) .—Tevrata göre bu mahal şarkta kâin olup bir ırmak ile sulanmakta ve bu ırmakta diğer dört ırmağın menbainini teşkil etmektedir, ki onlarda: Phison, Géhon, Diçle — Tigre ve Fırrattır. Gerek Tevratın şarih ve müfessirleri, gerekse zamanımız âlim ve mütebahhikleri bunun yerini tayinde bir çok ihtilâf te düşmüşlerdir. Eckstein ile beraber F. Lenormant bu makalede onu Pamir yaylasına vaz etmektedirler. Ve Tevratta ismi geçen dört nehirden yalnız birisi: Ceyhon — Géhon buradan çıkmaktadır; Tevrattaki isimler nazarı itibara alınmazsa diğer üç nehir daha çıkıyorki onlarda Helment, Tarim ve İndüstür. Pamir yaylasının İran ve Turan, Çin ve Hind arasında bulunması ve bu suretle muhtelif esasî ırkların birbirine en ziyade yaklaştıkları bir nokta olmasında

Tevrattaki (Aden) in burası olması ihtimalini takviye etmektedir.

Elamites — (Elamlılar) .—“Elam,, Keldani dilinde “yüksek memleket ,, demek olan “İlantou,, nın İbrani şeklidir. Diele nin aşağı kısmının şarkında kâin bir hittadır. Garbî Asya medeniyetinin husulunde en eski rolü oynayan bu hittadır. Ahalisinin Sumerlerle aynı ırktan olduğu şüphesiz gibidir.

Erythrée (Denizi) .—Eski Yunanlıların Hind deniziyle bundan husule gelen Basra körfezi ve Şap denizine verdikleri isimdir.

Etymander, yahut Erymanthe .— Eski coğrafiyona göre Asya ırmaklarından biridirki Paropamise ve Drangiane i suladıktan sonra Arien gölüne dökülür. Bu ırmak şimdiki Hilment nehridir.

Ezechiël (Hazekyal) .— İsa dan evvel VI ıncı asırda yaşayan Beni İsrail Peygamberlerindendir. Buhtu nasari Nabuchodenezor un esir ederek Babil'e götürdüğü Yahudilerdendir. Tevratın bir babı bunun ismini taşımaktadır.

Genèse .— Tevratın (Tekvinülmahlukat) dan bahseden birinci babıdır.

Griffon, yahut Gryphon .— Yunan mitolojisinde bir hayvan-

dırki göğüsten yukarısı kartal ve aşağısı arslandır. Bunlar altın hazinelerinin muhafızları olup bunları zaptetmek isteyen Arimaperle daimi mücadele ve mübareze halinde bulunurlardı.

Hakkas .— Çinin cunubu şarkisinde bir kavim olup asıl Çinlilerle yerliler arasında vukua gelen bir tesalübün mahsulü oldukları zannolunmaktadır.

Hénoch .— Dünyada bina edilmiş olan ilk şehir olup banisi kabildir. Bu şehrin mevkii hakkında bir çok ihtilâflar olmuş ve muhtelif yerler gösterilmiştir: Süzyanda Anuchta, Kafkasyada Henio uez, Şimalî Hindistanda Kanodj ve Gobi çölü kenarında Dünyanın en eski şehirlerinden olan Hutun — Khotan.

Havilat .— Tevratta bir şehir olmak üzere geçen bukelime bir ihtimale göre Kafkasyada madenlerinin zenginliğiyle meşhur olan Colchide hittasına aiddir.

Hazarajat — (Binlerce asker demektir) Afkanistandan Hilment ve Tarnak vadilerinin Şimal ve Cenubunda ki dağlık nevhide sakin olan bir kavimdir bu münasebetle Hindü küh ve küh babanın o kısımlarına Hazarajat dağları denmiştir.

Helment — Afganistanda bir nehirdirki Pamir yaylasında çıkar.

Héphaestos — Eski Yunanın büyük mabutlarından birisi olup ateş ve madenin mabududur. Homère'e göre, Zeus ve Hêranın oğlu idi. Çirkinliğinden dolayı pederi yahut validesi tarafından gökdenaşağıya atıldı, ve tam bir gün düşmekte devam edip akşam üzeri limli — Lemnos adasına iriştii. İşte bu sukutundan dolayıdırki ayağı sakatlanmış ve “Topal,, kalmıştır. Buna ait bir çok efsaneler vardır: Zeus'un başını yararak oradan Athênanın çıkmasına yardım eder; Géanlara karşı mübareze eder; Akıl ve hikmet mabudesi Athêna nınaşkıdır; zevcesi afruditi aşkı arresle bir arada yakalayup bir ağ derununda mabudların huzuruna götürür. Bunun ilk atelyesi Olymbe üzerinde idi; sonraları bunun atelyesi olarak volkanik adalar gösterilmiştir; Limnive Sicilyadaki Etna yanar dağı gibi, o, yayalınız olarak ve yahutta refikleri olan Cabireler ve Cyclopeler ile birlikte çalışırdı. Orada bir çok meşhur eserler imal etmiştir: Zeus'in tahtı ve asası, Hêliosun arabası, Herkülün zirhi' Aekille'in kalkan, mabudların sarayla-

rındaki üç ayaklı kürsiler, madeni safhalar ve ilk kadın olan Pandore bu kabildendir. Mabutların demircisi olan Hèphaestos medeniyetin hâni ve sahiplerinden birisidir. Bunun ibadeti bilhassa Limni adasıyla Chalcis de, Atinede, Ebidaure de, Cumesde cari idi. O cesur, güçlü kuvvetli fakat topal bir amele şeklinde tasvir edilirdi; Elinde bir çekiç ve kışkaç bulunurdu. Yunanlıların bu mabudu bil'ahara Romalıların Vulcanus = Vulcaini ile birleştirilmiştir.

Hérodote — Yunan müverrihidir. (İsadan evvel 425—484)

İber — Bayburt civarındaki isbirin diğer şeklidir.

İbéria — Kafkasyada Şırvan ile Gürcistanın bir kısmından ibaret bir hittaya eski coğrafyanın verdikleri isimdir. Hatta İspanya hehalii kadimesi olan İbere lerin oradan gelmiş olduklarını iddia edenler vardır.

İlmarinen yahut Ilma énen. — İslâvlar ve Finuvalarda Rüzgâr mabudu. O, ateş mabudu olup medeniyete nazar eden biraderi Vainamoinen ile birlikte kötücülere karşı mübareze eder. Finuvalarda bu mabut demircinin ve demirciliğin mucidi olarak tanılır. Bir seyhate çıkacağı zaman eyi havaya nai-

liyyet için ona muracaat edilirdi. Buna bazan Sappada denmiştir.

Indus — Hindistanın Garbi şimalisindeki büyük nehirlerden birisi olup diğer ismi Sind dir. Ayaklarından bazıları Pamir yaylasından çıkar.

Istiche — Sibiryada Obi nehrinin tabilerinden büyük bir ırmağıdır.

Isber yahut Isbir. — Erzurumun 60 kilometre Şimali garbindeki Bayburdun 87 kilometre Şimal şarkisinde Çürük su üzerinde 1000 kadar nüfuslu bir k şabaktır. Zamanı kadimde oldukça büyük ve meşhur bir şehir olup Yunan müverrihleri indinde Hisbiratis ve Arap coğrafyonu indinde (İspirin) ismiyle maruf idi.

Isaie = Esaie (Eşiya) — Beni israil peygamberlerinden olup İsadan evvel 759 tarihinden 700 tarihine kadar beni israil arasında peygamberlik etmiş ve bir çok mucizeler göstermiştir. Yehudileri putlara tapmaktan ve küfriyattan nehiy ve tazir ettiği için hükümdar Manassé tarafından takip olunarak bir ağacın oyduğunda gizlenmiş olduğu halde, ağaçla beraber destere ile biçilerek öldürülmüştür. Mekalede F. Lenormantın ima ettiği sözleri şu aşağıdakilerdir. "Babil

meliki aleyhinde şu meseli iradedip diyeceksinki: Zalim nasıl mahvoldu. Harısı şöhet nasıl mahvoldu, rabb, şerirlerin değneğini ve tasallut edenlerin esasını kırdı. Haşimle kavimleri daimi beliyeye ile vuran ümmetlere gazapla tasallut eden esirgenilmeyerek takip olunur. Bütün zemin rahat ve asayiş buldu. Ve meserret sadasıyla nide ederler, çam ağaçları ve Lübnan özlü bile senin için şadman olup seni yattığındanberi üzerrimize kesici çıkmadıdırler. Geldiğinde seni istikbal için haviye aşağıdan hareket etti. Senin için ölüleri zeminin cümle büyüklerini uyardı. Ümmetlerin hep meliklerini tahtlarından ayağa kaldırdı. Onların cümlesi cevap verip diyeceklerki sendemi bizim gibi zayıfledin. Bize müşabih oldun: Senin haşmetin ve santorlarının sadası kabre indirildi. Senin altına göğulcanlar döşendi, seni knıtlar örtüyor. Ey rüşen sabah yıldız! semadan nasıl düşdün? senki ümmetleri kahrederdin, nasıl yere yıkıldın: Sen ise kalbinde semalara çıkacağım tahtımı Allahın yıldızlarından yukarı koyacağım, Şimalia muntehassında cemaat dağında oturacağım. bulut yüksekliğine çıkacağım, müteal gibi olacağım derdin.

Lakin haviyyeye: Çukurun dibine indirilmektesin. Seni görenler sana hayret nazariyle bakacaklar, Ve: Zemini sarsan, Memleketleri titreten, dünyayı çöle dö derip anın şehirlerini isteyen esirlerini evlerine salıvermeyen adam bumudur?! diyecekler

İssédons — Asya iskityasında Sérigue de, İmausun ötesinde bir kavim idi. Herodot bunların ihtiyarlamış olan, ebeveynlerini yediklerini hikâye eder.

Jehovah — İbranilerde Allahın ismidir.

Jüstia — Yaşadığı devrin malûm olmayan roma müverridir. [II inci ile Vinci asr arasında tahmin ediliyor.] Meşhur müverrii Trogue — Pompéenia tarhi umumisinin telhisidir.

Khotan = Hutén — Türkistanı Çialde büyük ve meşhor bir şehir olup Yarkendin 300 kilometre Cenubi şarkısında ve Tarım ırmağına tabi (Huten derya) nın kenarındadır. Hutén şehri civarında Misk ahuları pek çok bulunduğu için eskidenberi miskiyle meşhur olup bu zi kıymet madde dünyanın her tarafına oradan naklolunur. Civarında bulunan dağlarda altın, demir ve kömür madenleriyle bazı kıymetli taşlar bulunur.

Kobold. — İrlandalıların bir

takım cinlere verdikleri isim olup bunlar maden kuyularında otururlar ve hoşlarına giden amelelere yardım ve diğerlerinde eyiyet ederler.

Kouschites — Kuşitler .— Kuş : Hamin dört oğlundan birinin ismi olup onun evlâtlarına da Kuşit ismi verilmiştir. Tivrattaki coğrafî taksimata göre bunlar cenubî Mısırın, Habeşin ve cenubî Aarabistanın sakinleridir. Muahharan bu Kuchites ismi bazı akvamiyyatılar tarafından Afrikada ve garbî Asyada, siyah, yahut koyu esmer renkli, fakat sima hatlarında bilhassa dudaklar ile çenede Samiler ve Hindu Avrupailere büyük bir müşabehet arzeden bir zümreye verilmekte bulunmuştur. Bu sisteme göre Kuşitler hali hazırda şu kavimlerden mürekkeptir: Mısırlılar, aşağı nubedeki Barabraler, Habeşliler, Tunus ve Trablus garptaki berberler kabileler ile onların Fas'taki yakın akrabaları Şelluhlerdir.

Lahdac .— Endus nehri mecrasının yukarı taraflarında Hindistanın Tibete hudud olan kısmında ve Baltistenin yanında bir vadidir.

Lapis .— Layuli .— Lacivert taşı denilen kıymetli taş.

Lemnos .— Limni adası: Eski Yunan efsanesindeki kabirlerin memleketi.

Leuco — Syriens (Beyaz Süryeliler) .— Eski Yunanlıların Hitilere verdikleri isimdir.

Mauritanie .— Fenike dilinde [Mağrip] demek olan bir kelimeden galat olan bu isim eski zamanlarda Yunanlılar ve Romalılar tarafından Fas ile Cezayirin garbi kısmına verilirdi.

Mazaka — Mazaca — Kayseriyenin eski ismidir. Tivratta geçen [Mesech] isminin aynıdır. Zaten ilk Hititler zamanında Erci yas dağının eteğinde kâin olup madenciligi ile meşhur olan Purşahanda şehrine halef olan ve yahut onun aynı olan Mazaka-nında madenci bir şehir olması icabeder. (Mesech) maddesinde tafsîlât vardır.

Mazdeisme — eski İranilerin dini olan zerdüş mezhebinin ismidir: "Aydınlık,, mabudu olan Ahura — Mazdanın isminden alınmıştır.

Mendéem, Mandaites, Mendaites — pek eski bir taifenin ismi olup Arabistanda, Dicle kenarlarında ve Basra körfezi kıyılarında otururlar.

Soumérrou yahut Merou — eski Hintlilerin itikadınca bir dağdır ki kök buna dayanmak-

ta ve Dünyayı teşkil eden yedi kıt'a ile yedi deniz bunun ortasında bulunmaktadır. Bunun etrafında şeytanların, cinlerin ve aşağı mabudların ikametgâhları sıralanır. Bunun zirvesinde ise İndranın cenneti olan Svarga bulunur. Şu izahattan anlaşılıyor ki Méru diğer şark kavimlerinin efsanelerinde ki (Kaf) dağının aynıdır. Lenorman bunları (Pamir) yaylasında birleştirmek istiyor.

Mosoch — Mesek — Mesech .— Kitabı tekvinin etnoğrafik cetvelinde Yafesin yedi evlâdından altıncısı olarak zikredilmiş ve Thubal ile Thiras arasında gösterilmiştir; Bu bir éponyme olup küçük Asya akvamından birine verilmiş ve bu kavim Hérodote ve Strabon taraflarından Moskhi = Moskhoi ismi ile gösterilmiş ve asurî kitabelerinde de çok defa Mu — us — ki yahut Mu — us — ki şeklinde zikri geçmiştir. Bu: hem bir hittayi, hem de o hittada sakin bir kavmi ifade etmektedir. Hususî manada alındığında Mosoch tevratta, mihî kitabelerde ve Hérodotta hemen daima Thubal ile müterafk olarak zikredilmiştir. Yahudi muverrihi Joseph bu isimde haklı olarak küçük Asya kavimlerinden birini: Kapadokyalıları görüyor ve bunları Asya ber-

lerinin civarına vazediyordu. Jorzeften sonra St. Jérôme de bu isimde Kapadokyalıları ve onların merkezi olan Mazacayı görüyor. Bochart: Jozefin gösterdiği Asyaimevkii tekrar almış ve bunu şuninla isbat etmiştir ki: Hérodoteun Meskhileri nasıl daima Tibaréni lerle müterafık bulunuyorsa Tivrattın Mosochu da daima Thubal ile beraber bulunmaktadır. Bu birleştirme şekli mihî kitabelerde daima Müskilerin Tubalilerle birlikte gösterilmiş olmasıyla teyyut etmiştir.

Mêwar — Hindistânın şimali garbisinde (racpotan) memleketinin munkasım bu'unduğu Hittaların biridir. Burasının Demir madeni ile kıymeti taşları çoktur.

Miao — tseu .— Çin Cenubu garbisinde bir kavimdir. En ziyade madencilikle meşguldurlar.

Mimir yahut Mimer — iskan- dinav esatirinde bir divdir.

Misraim .— Tivratta (göre) Hamin oğlu olup misrilerin cediti âlâsıdır.

Moise de Khorêne — Ermeni müverrihidir. (407 — 492)

Mossynes — Mosynèques — Mossynèques — Küçük Asyanın eski kavimlerinden biri olup ya-

rim adanın şimalinde ve Karadeniz kenarında ve Chalybeler ile Tibarène ırın civarında ve Nicopolis ve Gresun — Kérasos şehirlerinin yakınında otururlardı. Bunların ikametgâhları ağaçlar yahut ağaçdan yapılmış küçük kuleler olup bunların tepesinden gelip geçenlere hücum ederlerdi.

Xénophone'e göre bunlar, (on bin ler) in ric'atleri esnasında tesadüf ettikleri kavimlerin en barbarları idiler. Bunlar kestanelerle ve tuzlanmış Yunus balığı otleriyle yaşarlardı.

Müller (Max) — İngiliz tabiiyetini kabul etmiş Alman alimlerindendir. En büyük müstegriklerdendir. Filolojiye ve tarihiyedyana dair pek çok eserleri vardır. (1823 — 1900)

Nahiri-yahut Naharina "eski nehir arası," — Eski Mısırlılar ile Asurilerin Şimali Süryede asi (urunt) nehriyle Frat arasında kalan Hittaya verdikleri isimdir.

Nod — Tivrata göre Kabil (Kayın)ın biraderi Habili öldürdükten sonra çekildiği yerdir. Ve Cennetin Şarkında kâindir. Buttmann'ın faraziyesine göre bu isim büyük Tataristanın geniş çölleri ifade etmektedir.

Olbia. — Avrupa sarmatya-
nada, kâinkadim bir şehirdir,

Borysthène. — (Dniéper) nehri üzerinde ve bunun munsabı yakınındadır.

Oppert (Jules) — en büyük müstegriklerden ve Assirioloğlardandır.

Anasil Almanyalı olduğu halde Fransız tabiiyetine girmiştir. İsraili bir aileye mensuptur. Keldaniye ve Asuriye tarih ve asariyatına ve dillerine ait pek çok eserleri vardır. (1825—1905)

Ougre — finnoise. — Altayique zümresine verilen isimdir.

OXüs — Amuderya yahut Ceyhun nehrine eski Yunanların verdikleri isimdir.

Ponticapée. — Avrupa sarmatyasının Karadeniz sahi kenarında kâin kadim bir şehir olup keç boğazı üzerinde idi. şimdiki kerç şehridir.

Paphlagonie. — şimdiki Kastomoni vilayetine eski Yunanlılar zamanında verilen isimdir.

Paropanisus — paropamisus Afkanistanda Hindü köh yahut Hindükuş dağlarına ve bunun Sefid köh ve Kübbaba zümresine eski Yunanlıların verdikleri isimdir.

Patêque. — Fenikelilerin Cabi-re — Kabire denilen mabutlarından kısa boylu ve büyük karınlı bir mabut.

Perside. — Eski İranın Fars hittesi.

Phrygiens. — "Frikyahılar" İsadan evvel 1200 tarihlerinde Tirakyadan Anadoluya geçerek Kızılırmaktan Adalar denizine ve Kara denizden Torus dağlarına ve Mendires nehrine kadar olan bir sahayı işgal etmiş bir kavimdir. [Bunlara ait fazla tafsilât yazmakda olduğumuz (Konya) Monoğrafisinin Firikyahlar] kısmındadır.

Phtah. — Eski Mısırlıların mabutlarından. Bu mabut bidayette bir yapıcı ve maden eritici bir mabutdu. Onun en ziyade hayretle karşılanacak şekli cüce ve biçimsiz olması idi. Ve işte bu cüceliği dolayısıyla Hérodot bunu Fenikelilerin Patêqueleriyle karıştırmaktadır. Phtah Yunanlılar tarafından kendilerinin ateş ve demircilik mabudu Héphaestos ile birleştirilmiştir.

Pictet (Adolphe). — İsviçreli muharrir ve lisancıdır. Bir çok eserleri varsada en meşkuru iki büyük ciltten mürekkep olan Les origines indo-européennes ou les aryas primitifs, essaide paléontologie linguistique (1859-1863) dir. (1799-1875)

Pline — (İhtiyar Plin). — Romalı muharrir ve alimdir. En mühim eseri Histoire naturelle-

dir. (23-79)

Pline — (gene Plin) — Romalı muharrir ve alimdir. En mühim eseri mektuplarıdır. (62-120)

Pont. — Anadolunun şarki şimalisinde Karadeniz kenarında şimdiki Trabzon, Cümüşhane, Şebinkarahisar, Tokat ve Amasya vilâyetlerinin bulunduğu sahaya eski Yunanlıların verdiği isimdir.

Pont-euxin. — Eski Yunanlıların Kara denize verdikleri isimdir. (Eski Yunancada Pontos deniz, ve euxeinos misafir-Perver demek olup dalgalarıyla ve kazalarıyla meşhur olan Karadenize bu isim kastan ve tesmiye binnakız suretiyle verilmiştir.)

Rask. — Danimarkalı lisanîyat alimlerindendir. (1787-1837)

Rémusat (Abel). — Fransız sinoloğlardandır. Çinlilerin ve Moğolların lisan, tarih ve medeniyetleri hakkında bir çok eserleri vardır. (1788-1835)

Sabiens — "Sabiiler," — yahut Sabéens. — [Neptiler] Nabatéens ismi altında daha ziyade meşhur olan bu kavim eskiden Yemende ve Bahri ahmer sahillerinde otururlardı.

HALKEVLERİ DERGİSİ

Halkevinin adı	Derginin adı	Kaç günde bir çıktığı
A. ana	Görüşler	Aylık
Afıyon	Taşpınar	"
Amasya	Yeşilirmak	"
Antalya	Türk Akdeniz	İki aylık
Bafra	Altın yaprak	Aylık
Balıkesir	Kaynak	"
Bursa	Ulu dağ	Üç ayda bir
Burdur	Üiker	Aylık
Artvin	Çoruh	İki ayda bir.
Denizli	İnanç	Aylık
Diyaribekir	Karaca dağ	"
Elazığ	Altan	"
Eminönü	Yeni Türk	"
Eminönü	Halk bilgisi haberleri	İki ayda bir
Kayseri	Erciyes	Aylık
Eskişehir	Halkevi	"
Giresun	Aksu	"
İsparta	Ün	"
İzmir	Fikirler	Onbeş günde bir
Kars	Doğuş	Aylık
Konya	Konya	"
Manisa	Gediz	"
Mersin	İçel	"
Merzifon	Taşan	"
Milâs	Yeni Milâs	"

Muğla
Niğde
Niksar
Trabzon
Samsun
Sinop
Sivas
Yozgat
Zenguldak

Muğla
Akpınar
Ülker
İnan
19 Mayıs
Dıranaz
Orta yayla
Bezok
Kara Elmas

Aylık
"
"
"
"
"
"
15 günde bir
Üç ayda bir

Muğla	Muğla	Aylık
Niğde	Akdamar	"
Nilezer	Ülker	"
Tatlıca	İnan	"
Samsun	19 Mayıs	"
Sinop	Dunaz	"
Sivas	Özay	"
Yozgat	Borç	12 günde bir
Zonguldak	Kara Elmas	Özayda bir

Halkınin ad	Derginin ad	Kaç günde bir
Akarsu	Gökçe	Aylık
Afyon	Tayyib	"
Amasya	Yedigöller	"
Antalya	Türk Akdeniz	İki ayda bir
Bafra	Altın Yaprak	Aylık
Balıkesir	Kaynak	"
Bursa	Ulu Dağ	Özayda bir
Burdur	Ülker	Aylık
Artvin	Coruh	İki ayda bir
Danişli	İnce	Aylık
Diyanisbektir	Karaca Dağ	"
Elazığ	Altın	"
Emirli	Yeni Türk	"
Emirli	Halk bilgin haberleri	İki ayda bir
Kayseri	Ezgi	Aylık
Eskişehir	"	"
Giresun	"	"
İsparta	Gökçe	"
İzmir	Fikrî	Onbeş günde bir
Kar	Doğru	Aylık
Konya	Konya	"
Manisa	Güllü	"
Merai	İçel	"
Mersin	Taşın	"
Milis	Yeni Türk	"

